

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Vývoj konceptu pásma otřesu v teorii

Saula B. Cohena

Bc. Kateřina Patová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

Vývoj konceptu pásma otřesu v teorii

Saula B. Cohena

Bc. Kateřina Patová

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Ráda bych poděkovala vedoucímu této diplomové práce PhDr. Davidu Šancovi za odborné vedení, poskytnutý čas a cenné připomínky.

Obsah

1. Úvod	6
2. Vývoj geopolitiky	12
2.1. Formování geopolitiky.....	12
2.2. Definice základních pojmů	19
3. Teorie Saula B. Cohena	25
3.1. Cohenova teorie v období studené války.....	26
3.2. Cohenova teorie po konci studené války	35
4. Vývoj pásma otřesu v teorii a praxi.....	41
4.1. Blízkovýchodní pásmo otřesu	43
4.1.1. Formování pásma otřesu v období studené války	46
4.1.2. Blízký východ po konci studené války	49
4.1.3. Blízký východ v současnosti	50
4.2. Pásmo otřesu v jihovýchodní Asii.....	53
4.2.1. Formování pásma otřesu v období studené války	53
4.2.2. Jihovýchodní Asie po konci studené války	56
4.2.3. Jihovýchodní Asie v současnosti	57
4.3. Pásmo otřesu v Subsaharské Africe	58
4.3.1. Subsaharská Afrika v období studené války.....	59
4.3.2. Subsaharská Afrika po konci studené války	61
4.3.3. Subsaharská Afrika v současnosti.....	62
4.4. Evropské pásmo otřesu	63
4.4.1. Střední a východní Evropa v období studené války	63
4.4.2. Střední a východní Evropa po konci studené války.....	65
4.4.3. Střední a východní Evropa v současnosti	67
5. Závěr.....	71
Seznam literatury	79
Resumé.....	86
Přílohy	88

1. Úvod

Geopolitika představuje vědní oblast zabývající se vztahem geografického prostoru a politickými jevy. Geopolitická disciplína se začala utvářet na přelomu devatenáctého a dvacátého století a od té doby prošla vývojem s četnými proměnami. K čelním představitelům toho oboru patří například Karl Haushofer, Halford Mackinder, Nicholas Spykman a nebo Zbigniew Brzezinski. Geopolitika zasahuje do společenských věd svým zaměřením na mezinárodní vztahy a do věd přírodních studií geografie. Geopolitické teorie v různé míře ovlivňovaly a stále ovlivňují zahraniční politiky států.

Mezi odborníky na problematiku geopolitiky je řazen také Saul B. Cohen, z jehož teorie vychází tato práce. Cohen, původem litevský imigrant s židovskými kořeny, vystudoval geografii na Harvardu a Columbijské univerzitě a posléze působil na univerzitách v Bostonu a New Yorku a také například na US Naval War College. V letech 1989-1990 byl prezidentem Asociace amerických geografů (Nijman 1994: 46). Během druhé světové války sloužil nejdříve ve Spojených státech a později přímo v Evropě jako vojenský geograf zabývající se strukturou minových polí. Svými rodiči byl tlačěn ke studiu práv, rozhodl se nicméně vytrvat u geografie, kterou si od počátku svých studií zvolil jako hlavní obor. Kromě geografie Cohen studoval také politologii, veřejnou správu, historii a ekonomiku. Jeho židovské kořeny se projeví v jeho zájmu o Izrael a dění na Blízkém východě. Cohenova disertační práce byla věnována přístavu Haifa, přičemž tato práce byla napsána jen krátce po vzniku samostatného státu Izrael. Cohen v této práci popisuje Haifu jako možnou spojnici mezi židovským a arabským světem. Již zde se začínají rýsovat základy později formované geopolitické teorie o pásmech otřesu a gateway regionech. V roce 1963 Cohen vydává svou první knihu pod názvem *Geography and Politics in a Divided World* (Cohen 1964), která

byla určena geografům, stejně jako studentům mezinárodních vztahů a stala se jednou z klasických prací v oblasti geopolitiky. V této publikaci Cohen poprvé představuje svůj koncept pásem otřesu. Kniha byla vydána v šedesátých letech minulého století, kdy geografie jako předmět zájmu zažívala svou renesanci a byla využívána ve spojitosti s mnoha dalšími obory. Cohen se ovšem nezastavil jen u jedné verze své teorie. Vnímá geopolitickou realitu jako neustále se měnící a považuje proto za nutné veškeré práce aktualizovat a přizpůsobovat aktuálnímu stavu mezinárodního prostředí. Saul B. Cohen se také stal editorem Oxfordského atlasu světa a je autorem mnoha dalších prací z oblasti geografie a geopolitiky (Waterman 2002: 558–569).

Saul B. Cohen je jeden z nejvýznamnějších žijících vědců působících v oblasti geopolitické teorie. Základní východiska své práce čerpá z klasické geopolitiky a zároveň kritizuje její představitele. Svou publikační činnost započal v době bipolárního konfliktu a pokračoval i po jeho skončení, což se odráží v jeho díle. Ke klasickému dělení světa vycházejícího z dichotomie pozemní a námořní moci přidává také multipolární dimenzi. Cohen dělí svět v hierarchických úrovních, z nichž zastřešující jsou geostrategické oblasti členěné na více soudržné geopolitické regiony. Rozdělení světa není statické a Cohen ve své teorii reaguje na jeho proměny.

Při dělení světa na regiony vypracoval Cohen koncept pásem otřesu jakožto neklidných a fragmentovaných oblastí bez politické jednoty, které jsou zmítané vnitřními konflikty, do nichž zasahují také vnější mocnosti. Právě na koncept pásma otřesu se zaměřím ve své diplomové práci. Hlavním cílem práce bude na základě obsahové analýzy děl určit, jak se vyvíjel koncept pásma otřesu v teorii Saula B. Cohena. V práci také zjistím, jestli byl Cohen ve své teorii konzistentní a zda byl ve své tvorbě ovlivněn soudobou zahraniční politikou Spojených států

amerických. Cíl práce naplním odpovědění na výzkumné otázky: Jak se v čase vyvíjela teorie pásma otřesu Saula B. Cohena v revizích jeho díla? Jaké znaky pásem otřesu Saul B. Cohen definoval a byl v jejich vymezení mezi verzemi své teorie konzistentní? Jaké byly hlavní příčiny změn v jeho teorii? Lze v souvislosti se současným geopolitickým vývojem považovat Cohenovu teorii za platnou? V textu budu analyzovat všechna Cohenova díla z oblasti geopolitiky, v nichž rozpracovává koncept pásma otřesu. Při analýze vývoje Cohenovy teorie budu používat metody diskursivní analýzy, kdy se budu snažit odhalit vlivy působící na jeho tvorbu.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. První dvě části jsou převážně teoretické. První z těchto dvou kapitol se věnuje samotnému odvětví geopolitiky, charakteristikou výzkumného předmětu této práce a vymezením pojmů. Vycházím z poststrukturalistického postoje ke společenským vědám, společenskou realitu vnímám jako tvárnou v závislosti na kontextu a nepovažuji za možné stanovení jednotné univerzálně platné definice. Proto pokládám za nutné definovat pojmy konkrétně tak, jak budou používány v této práci. Současná podoba geopolitiky je ovlivněna svým historickým vývojem tohoto odvětví a v geopolitických teoriích současných badatelů se v mnoha případech projevují inspirační prvky jejich předchůdců. Proto považuji za vhodné zařadit podkapitolu zabývající se historickým vývojem geopolitiky s důrazem na Cohenovy předchůdce. Geopolitika se jako vědní disciplína začala utvářet na přelomu devatenáctého a dvacátého století a od té doby procházela vývojem pod vlivem světových událostí. Ke geopolitice bylo přistupováno z různých úhlů pohledu, byla brána jako věda, byla využívána jako nástroj pro ospravedlnění zahraničních politik států a byla také označována jako nevědecká disciplína. Po druhé světové válce zažila geopolitika úpadek, který souvisel s vývojem v nacistickém

Německu. Zájem o geopolitiku byl obnoven v šedesátých a sedmdesátých letech, přestala být brána jako pseudověda sloužící k ideologickým účelům a zařadila se mezi další běžné výzkumné přístupy. Do této kapitoly jsem zařadila autory, kteří přispěli k formování geopolitiky a ovlivnili její současnou podobu. Zaměřila jsem se zejména na autory, z jejichž děl se inspiroval Saul B. Cohen. Nejčastěji zmiňovanými autory v Cohenově díle jsou Halford Mackinder a Nicholas Spykman.

Druhá teoretická kapitola se věnuje teorii Saula B. Cohena. Představím zde východiska jeho práce a zaměřím se na stěžejní body, které jeho teorie obsahuje. Pokusím se zde odhalit vlivy a autory, jimiž se Cohen při tvorbě své teorie inspiroval. Tato část práce bude koncipována jako diachronní komparace. V jednotlivých verzích Cohenovy teorie se pokusím identifikovat hlavní změny vůči předešlým dílům. Svou první knihu vydal Cohen roku 1963, tedy v době studené války. Cohen v rámci své tvorby reflektoval změny, jimiž mezinárodní systém procházel a první revize své teorie vydal ještě před rozpadem východního bloku. Ve své tvorbě pokračoval i v devadesátých letech, kdy se snažil vysvětlit nové mocenské uspořádání v prostoru, aniž by opustil hlavní koncepty své původní práce. Konec studené války představuje obecně v teoriích mezinárodních vztahů jednu z největších změn mocenského nastavení a mezinárodního systému v moderní historii. Kapitulu představující Cohenovu teorii jsem rozdělila na dvě podkapitoly časově ohraničené právě koncem studené války. Pohled na Cohenovu teorii během a po konci studené války ukáže, jak se s touto změnou mezinárodního systému vypořádal, aniž by musel opouštět základní body své práce.

Další část práce bude zaměřena již na samotný koncept pásma otřesu. Tento úsek bude stylizován jako diachronní komparace pásma otřesu v jednotlivých Cohenových dílech. Cílem bude zjistit, z jakých znaků při určování pásem otřesu Cohen vycházel a zda byl

ve vymezení ve všech svých dílech konzistentní. Do rozboru pásma otřesu zařadím také analýzu událostí, které odpovídají, nebo naopak odporují Cohenově teorii. Kapitola je rozdělena podle lokací označených v minulosti nebo současnosti Cohenem za pásma otřesu. V rámci podkapitol budu zkoumat vývoj daných území během studené války, od rozpadu východního bloku a poté zhodnotím stav vybraných území v současnosti. Cílem kapitoly není historický souhrn všech událostí v daných oblastech. Vybrány budou pouze některé události tak, aby byl podán obraz o situaci v regionu v daném časovém období. Důraz bude kladen zejména na události, které odpovídají nebo naopak vyvrací Cohenova kritéria pro pásma otřesu.

V závěrečné části vymežím hlavní změny v teorii pásma otřesu a zhodnotím vypovídající hodnotu konceptu o skutečné situaci v těchto oblastech světa, a zda můžeme považovat Cohenovu teorii za platnou i dnes v souvislosti s aktuálním děním. Představím zde závěry analýzy a diachronní komparace pásem otřesu a jejich charakteristik tak, jak je Cohen vymezoval v daných obdobích.

V práci vycházím zejména z primárních zdrojů. Vzhledem k tematickému zaměření práce se jedná převážně o knihy věnující se geopolitickým teoriím. Z důvodu stanovení teorie Saula B. Cohena jako výzkumného předmětu této práce se značná část použité literatury skládá právě z jeho děl. Chronologicky se jedná o reflexi mezinárodně-politického uspořádání z doby studené války *Geography and Politics in a Divided World*, vydání z roku 1964, a modifikace reagující na dílčí proměny mezinárodního systému, například *A new map of global political equilibrium: a developmental approach* z roku 1982. Po konci studené války se jedná o díla *Presidential Address: Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era* z roku 1991, *Geopolitics of the World System* z roku 2003, *Geopolitics: The Geography of International Relations* z roku

2009 a nejnovější pozměněné vydání z roku 2015. Převážná většina použitých zdrojů je psána v angličtině. Při překladu původních názvů jsem se inspirovala překlady v česky vydaných publikacích nebo jsem se snažila o překlady s co nejvyšší vypovídající hodnotou daného názvu. Některá označení, například gateway, jsem ponechala v angličtině.

V českém prostředí je Saul B. Cohen znám, prozatím se však nikdo podrobněji jeho teorii nevěnoval. Dostupná představení jeho díla jsou pouhá krátká shrnutí v souboru s dalšími autory klasické geopolitiky. Má práce se soustředí zejména na představení a analýzu konceptu pásma otřesu, který může být užitečný pro identifikaci problematických lokací v rámci mezinárodního systému a pomoci při formování zahraničních politik a postupů k těmto oblastem. Tato práce se svým zaměřením dotkne také otázek kritické geopolitiky, která zkoumá funkce klasické geopolitiky, zda slouží k ospravedlnění zahraničních politik, je pouhým popisem stavu událostí v daném čase a zda má nějakou vypovídající hodnotu o nastavení mezinárodního systému.

2. Vývoj geopolitiky

Počátek geopolitiky nelze jasně ohraničit, nevznikla naráz jediným dílem nebo událostí. Tato oblast zájmu prošla vývojem, který byl ovlivněn soudobými událostmi a převažujícími vědními přístupy v dané době. Do oblasti geopolitiky zasáhlo několik vědců, jejichž myšlenky se můžou v některých případech projevit i u současných prací z této oblasti zkoumání. V současnosti zasahuje geopolitika do výzkumu mezinárodních vztahů jako uznávaný vědní přístup, který se snaží o vysvětlení mezinárodního systému s důrazem na geografické faktory.

2.1. Formování geopolitiky

Geopolitika se zabývá výzkumem mocenských vztahů a prostoru. Nepanuje však jasná shoda na definici této oblasti vědeckého zájmu. Pojem geopolitika byl poprvé použit švédským politologem Rudolfem Kjellénem. Geopolitika byla používána jako synonymum politické geografie, což u některých autorů přetrvává dodnes (Hnízdo 1995: 9). Zkoumání vlivu prostředí a přírodních podmínek na tvorbu politiky a chování aktérů mezinárodního systému lze však vystopovat mnohem dále do minulosti. Geografickými aspekty, například klimatem, a jejich vlivem na politické jednotky se zabývali již antičtí filozofové jako Aristoteles, nebo později například Montesquieu (Grygiel 2006: 5). Aristoteles se ve svém díle zabýval aspekty, které jsou v geopolitickém výzkumu důležité i dnes. Při popisu ideálního státu se věnoval otázkám území státu, jeho velikostí a morfologií, velikostí obyvatelstva nebo vlivem klimatu na tvorbu politiky. Tyto aspekty zvažoval i v širším kontextu s ohledem například na dobrou dostupnost státu při dovozu zboží a zároveň na možnou obranu při napadení (Aristotle 2011: 13–16).

První, kdo použil slovo geopolitika, byl Rudolf Kjellén, do této oblasti výzkumu lze však zařadit autory, kteří publikovali již před ním. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století vznikala práce geografa Friedricha Ratzela, který se zabýval humánní geografii a zejména pak politickými aspekty a chováním státu v závislosti na prostoru. Ratzel nejdříve působil jako přírodovědec, což se následně projevilo i v jeho výzkumu v oblasti politické geografie (Parker 1998: 10–17). Patřil k zakladatelům organického pojetí státu a byl zastáncem sociálního darwinismu. Stát vnímal jako živoucí organismus, jehož povaha a chování se odvíjí od teritoria. Aby byl stát schopný přežít, potřebuje k tomu vhodné prostředí a musí se neustále rozvíjet, což se projevuje zejména územní expanzí. Ratzel se však svou teorií nesnažil ovlivnit reálné politiky existujících států, ve své práci chtěl pochopit geopolitické jevy a objevit univerzálně platné zákony chování států (Ratzel 2011: 17–28).

Rudolf Kjellén byl ve své práci ovlivněn myšlenkami Friedricha Ratzela. Nové uvažování o státu a jeho chování v prostoru v Ratzelově teorii vedlo Kjelléna k vytvoření pojmu geopolitika. Přejal Ratzelovo organické pojetí státu a dále ho rozvedl. Při analýze chování států zkoumal i jiné aspekty (například ekonomické, sociální...), geopolitiku však považoval za nejdůležitější, jelikož představuje nejstabilnější složku, ze které všechny ostatní vycházejí. Pro plné pochopení státu je podle Kjelléna třeba zkoumat zejména jeho lokaci, přírodní zdroje, teritorium, populaci, tvar a formu státu (Parker 1998: 17–21).

Mezi zakladatele geopolitiky bývá řazen také Alfred T. Mahan. Mahan byl důstojníkem námořnictva Spojených států a ve své práci se zabýval významem námořní moci. Ve svém díle zkoumal vliv námořnictva v různých konfliktech a námořní mocnosti v historii. Význam moří a jejich ovládnutí měl podle Mahana klíčový význam pro postavení státu v mezinárodním systému a pro jeho přežití. Faktory, které Mahan

u námořních mocností sledoval, byly poloha, délka pobřeží, velikost území, charakter vlády, obyvatelstvo a také například charakter národa (Mahan 2004).

Mezi první geopolitiky patří také Halford Mackinder, který položil základy globálního přístupu ke zkoumání geopolitiky a ovlivnil celou řadu dalších vědců (Hnízdo 1995: 12). Mackinder studoval geografii a jeho přístup ke zkoumání v oblasti geopolitiky byl ovlivněn metodami přírodních věd. U později píšících vědců se přírodovědecký vliv vytrácí a je patrný spíše přístup a metody z oblasti sociálních věd (Grygiel 2006: 6). Ratzel i Kjellén směřovali své výzkumy spíše na státy a jejich umístění na mapě, kdežto Mackinder ve své teorii představil globální geopolitické uspořádání. Dějiny rozdělil na tři základní epochy, na předkolumbovskou dobu končící v patnáctém století, kolumbovskou dobu zámořských objevů a postkolumbovskou epochu, která se vyznačuje uzavřeným politickým systémem, celý svět je rozparcelován a díky technologiím propojen (Mackinder 1904: 421–422). V první verzi své teorie Mackinder (1904) představil rozdělení světa, jehož centrální oblast zaujímá pivotní oblast. Tato aréna se rozkládá z převážné většiny na území dnešního Ruska. Zbytek Evropy a Asie bez Velké Británie a Japonska řadí do oblasti vnitřního půlměsíce. Velká Británie, Japonsko, Severní a Jižní Amerika, spolu s Austrálií a zbytkem světa patří do vnějšího půlměsíce.¹ Na rozdíl od Mahana (2004) v Mackinderově teorii zaujímají výhodnější pozici pozemní mocnosti a námořní mohou upadat. Největší nebezpečí vidí v možnosti spojení Ruska a Německa, což by změnilo rovnováhu sil v převahu pozemní moci (Mackinder 1904: 436).

S první revizí přichází Mackinder v roce 1919, kdy přejmenovává pivotní oblast na Heartland a posouvá ji směrem na západ.² Klíčovou se

¹ viz příloha č. 1: Teorie Halforda Mackindera z roku 1904

² viz příloha č. 2: Teorie Halforda Mackindera z roku 1919

stává východní Evropa, která představuje bránu do Evropy. Zde formuje známý geopolitický zákon „*Kdo vládne východní Evropě, ovládá Heartland, kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov. Kdo vládne Světovému ostrovu, vládne světu.*“ (cit. dle Mackinder 1942: 106).³ Světovým ostrovem Mackinder označuje Euroasii a Afriku. Heartland poskytuje nejen územní výhodu, ale disponuje také ekonomickým potenciálem, což dohromady činí z této oblasti dominantní oblast světa. Heartland nabízí zásoby nerostných surovin a potravin a dává tak aktérovi na tomto území strategickou výhodu. Pro efektivní využívání těchto výhod je důležitá infrastrukturní a komunikační propojenost, která byla v oblasti Heartlandu realizována za pomoci sítě železnic. Mackinder bere ve svém díle v úvahu také rozvoj letectví. Letecká moc představuje zbraň moci pozemní proti mocnostem na moři. Mackinder v tomto díle také varuje před možností opakování světové války z důvodu křehkosti versailleského systému a slabosti Společnosti národů (Mackinder 1942).

Podruhé reviduje Mackinder své dílo v roce 1943, kdy přidává na geopolitickou mapu světa oblast Lenalandu. Heartland se v této době rozkládal na území Sovětského svazu, stejně jako nově vytyčený Lenaland pojmenovaný podle centrální řeky oblasti Leny, který ležel na východě a představoval strategicky umístěnou zásobárnu přírodních zdrojů. Do své teorie přidává Mackinder také Středozevní oceán, který svým potenciálem téměř odpovídá Heartlandu. Vytyčená oblast Středozevního oceánu se velmi podobala později vzniklé Severoatlantické alianci. Heartland neztrácí na své strategické důležitosti, popisem Středozevního oceánu ale Mackinder předvídá možný vzestup dalšího centra, které by mohlo Heartlandu konkurovat. Vzestup dalšího centra moci vnímá Mackinder jako pozitivní věc pro stabilitu

³ V originále: „*Who rules East Europe commands the Heartland; Who rules the Heartland commands the World- Island; Who rules the World-Island commands the World.*“ (cit. dle Mackinder 1942: 106).

mezinárodního systému. I v případě, že by tato dvě centra nespolupracovala, samotná jejich existence zajistí rovnováhu a nemožnost ovládnutí světa jednou mocností. V poslední revizi Mackinderovy teorie lze spatřit projekci budoucího bipolárního rozdělení světa v době studené války (Mackinder 1943).⁴

Na Mackinderovu teorii navázal Nicholas Spykman. Geografii považuje za základní prvek podoby mezinárodního systému, protože je nejstabilnější. Politiky a vlády států se mění, kdežto jejich geografické charakteristiky a z toho plynoucí územní nároky zůstávají stejné. Jeden z geografických faktorů, kterému Spykman věnuje pozornost je velikost území. Ovládnutí rozlehlého teritoria nemusí automaticky znamenat moc pro daný stát, ale poskytuje potenciální výhodu. Území však musí být možné efektivně spravovat, k čemuž je zapotřebí rozvinuté infrastruktury, jinak se z velikého území stává nevýhoda. Letecká přeprava představovala v této době stále nedokonalou alternativu spojení, Spykman ji nicméně označuje za nejlepší způsob přepravy. S průmyslovou revolucí nabývají na důležitosti i jiné aspekty jako industriální rozvinutost státu, nebo dostupnost nerostných surovin, rozloha však má stále svůj význam. Veliké území poskytuje širší ekonomické možnosti a hraje roli při obraně země, zejména pokud jsou centra státu vzdálená od hranic. Podle Spykmana byla vzdálenost důležitá hlavně v souvislosti s rozvojem letectví, protože například z Ruska se stala jediná evropská země, jehož důležitá průmyslová a těžební centra ležela mimo dosah možného nepřátelského bombardování. Tato Spykmanova premisa však s dalším rozvojem technologií pozbyla platnosti (Spykman 1938: 29–37).

Dalším důležitým geografickým faktorem majícím vliv na politiku státu je jeho lokace. Umístění státu rozhoduje, zda je stát orientovaný na

⁴ viz příloha č. 3: Teorie Halforda Mackindera z roku 1943

souš nebo na moře a v některých případech lokace zastírá důležitost velikosti. Na lokaci jsou přímo navázány další faktory, jako je klima, nerostné suroviny nebo obchodní cesty (Spykman 1938: 39–43). Mackinderův vnitřní půlměsíc přejmenoval Spykman na Rimland a označil tuto oblast jako klíčovou pro kontrolu světa. Rimland je místem střetu námořních a kontinentálních mocností (Spykman 2011: 171–176).⁵ Spykman se obával možného ovládnutí Evropského Rimlandu jednou mocností, zejména pak Německem, které by následně pomocí spojenečství a válečných výpadů mohlo kontrolovat celý Rimland a ohraničit celou Eurasii. Projekci důležitosti Spykmanova Rimlandu lze spatřovat po celou dobu studené války, během níž se většina konfliktů odehrála právě zde, a byl sem také směřován zájem mocností (Meinig 1956: 554–556). Spykman si uvědomoval oslabení Velké Británie druhou světovou válkou a apeloval na Spojené státy, aby zaujaly mocenskou pozici místo Británie a nevracely se k politice izolacionismu. Konkrétní snahy zajistit Rimland lze spatřit ve vzniku Severoatlantické aliance, Organizace jihoasijské smlouvy, nebo v Bagdádsém paktu, stejně jako ve válkách v Koreji a ve Vietnamu (Kupka 2001: 87).

Významnou se stala geografie v meziválečném Německu. Německá škola vycházela ze základů položených Friedrichem Ratzelem a Rudolfem Kjellénem stojících na organickém pojetí státu. Představitelé německé školy byli obviňováni z obhajoby německé agresivní zahraniční politiky a expanzionismu, což vedlo po druhé světové válce k diskreditaci tohoto oboru. Geopolitika německé školy vycházela z přírodovědeckého přístupu a byla ovlivněna teorií Halforda Mackindera. Geopolitika se stala ideologicky motivovaným nástrojem k ospravedlnění nacistického expanzionismu (Grygiel 2006: 6).

⁵ viz příloha č. 4: Teorie Nicholase Spykmana

Do německé školy geopolitiky je řazen Karl Haushofer, který bývá někdy označován za strůjce nacistických pseudovědeckých teorií (Grygiel 2006: 6). Haushofer je však v některých případech obhajován a jeho napojení na praktickou nacistickou politiku je považováno za přehnané tvrzení (Hnízdo 1995: 9). Haushofer byl ovlivněn prací Halforda Mackindera, jehož práci označil za mistrovské dílo geopolitiky. Dichotomii námořní a pozemní moci vnímal jako základní faktor při zkoumání v oblasti geopolitiky. Nenavázal však na Mackinderovo rozdělení světa s centrální oblastí v Eurasii a přišel s vlastní koncepcí pan-regionů. Tyto pan-regiony existují podle Haushofera čtyři a rozprostírají se v pásech od severu k jihu, každý s jednou dominantní mocností nacházející se v severní části. Jedná se o Pan-Ameriku v čele se Spojenými státy, Pan-Rusko ovládané Ruskem, Dálně-východní sféra vedená Japonskem a Euro-Afrika, kde je historicky určeno dominantní postavení Německa (Parker 1998: 33–35).⁶

Po druhé světové válce byla geopolitika zavržena jako nevědecká disciplína. Geopolitických prací vznikalo jen velice málo a převážná většina z nich se pojmu geopolitika zcela vyhýbala a nahrazovala ho označením politická geografie. Také Saul B. Cohen v některých svých dílech (například Cohen 1964) používá pojmenování politická geografie, nicméně dřívější geopolitické teorie neodsuzuje a dokonce se k jejich odkazu hlásí. Inspiraci přiznává například pracemi Halforda Mackindera nebo Nicholase Spykmana (Dodds 2003: 211). Ve svých pozdějších dílech se Cohen již termínu geopolitika nevyhýbá (Cohen 1982).

V padesátých letech uveřejnil kritiku prací Mackindera a Spykmana Donald W. Meinig. Koncepty Heartlandu a Rimlandu považuje za velmi užitečné a pro geopolitiku důležité, nicméně se mu jeví jako příliš rigidní. Jsou příliš zaměřené na geografické faktory a neberou dostatečně

⁶ viz příloha č. 5: Pan-regiony Karla Haushofera

v úvahu lidské vlivy. Při geopolitické analýze a stanovení platné teorie je nutné brát v úvahu kulturní aspekty států a ekonomické zaměření a propojit je s geografickými faktory. Tato podoba státu není statická, proměňuje se v čase a státy, které se v nějakém historickém období profilují jako pozemně orientované, mohou v jiné době být námořními mocnostmi. Meinig uvádí příklady Velké Británie, Číny nebo Indie, které v čase svou orientaci měnily. Dělení světa na námořní a pozemní moci, stejně jako rozvržení na Heartland, Rimland a vnější oblasti je příliš zjednodušené a nebere v úvahu měnící se zaměření států. Meinig z tohoto důvodu rozdělil oblast Rimlandu a Vnějšího půlměsíce (ve Spykmanově teorii Okrajová moře) na další dvě části, které pojmenoval Kontinentální a Mořský Rimland a Vnější a Vnitřní ostrovy. Rozdělení oblastí na více částí umožní vyhnout se přílišnému zjednodušení, a následnému chybnému odhadu chování států (Meinig 1956).

2.2. Definice základních pojmů

Termín geopolitika pochází z řeckých slov ge a polis, což odkazuje na zemi a politické útvary. Hlavním předmětem zájmu je tedy vztah prostoru a politiky. Pro tvůrce termínu Rudolfa Kjelléna představovala geopolitika jeden ze souboru širší analýzy chování států, která obsahovala například také demopolitiku, ekonomopolitiku, nebo sociopolitiku, přičemž geopolitika je z těchto atributů nejdůležitější, protože všechny ostatní se od ní odvíjejí. Rozlišoval mezi dvěma druhy geopolitiky. První druh se snaží o pochopení státu a jeho chování a druhý zasazuje stát do širšího kontextu, přičemž se snaží nejen o pochopení samotného státu, ale i o popsání fungování mezinárodního systému. Například práce Ratzela a Kjelléna lze zařadit spíše do prvního druhu geopolitiky, Mackinder zkoumal celosvětový systém a patřil tedy do oblasti druhého druhu, který Kjellén označoval jako speciální geopolitika.

V současnosti ve většině případů převažuje v rámci geopolitiky zkoumání globálního systému rozčleněného na regiony (Parker 1998: 3–10).

Geopolitika vychází z geografie a politologie. Své kořeny má geopolitika v přírodních vědách a postupným vývojem se přesunula do oblasti věd sociálních. Geografie představuje fyzickou realitu složenou z moří, řek, hor, klimatických podmínek a dalších aspektů. Až na výjimky, jako jsou například živelné katastrofy, představuje geografie konstantní popis reality. Přidáním lidského faktoru vzniká geopolitika, která se snaží o prozkoumání a vysvětlení vzorců chování různých politických subjektů v geografickém prostoru (Dahlman 2009a: 89–90). Státy a další aktéři mezinárodního systému mají výhody i nevýhody stanovené jejich pozicí v prostoru. Aktéři se při svém jednání musejí vypořádat s podmínkami, které se odvíjejí od jejich lokace. Geopolitická realita je proměnlivá, což je způsobeno nestálostí lidského faktoru. Geopolitická analýza obsahuje výzkum aktérů v prostoru a interakcí mezi nimi. Následně se snaží hledat rozdíly ve vzorcích chování těchto aktérů v závislosti na regionech, v nichž se nachází. Vzorce chování však nejsou zkoumány pouze na úrovni regionů, jsou zkoumány globálně v kontextu geopolitického prostoru jako celku. V oblasti výzkumu mezinárodních vztahů geopolitika představuje přístup, v němž geografické faktory ovlivňují distribuci moci a mají vliv na celé formování historie. Geopolitika jako akademická disciplína produkuje co nejobjektivnější výzkum nezávisle na zájmech konkrétních států nebo dalších aktérů (Grygiel 2006: 5–22).

Saul B. Cohen (1964: 6–7) vidí geopolitiku zejména jako výzkum rozdílností politických fenoménů v různých geografických prostorech. Geopolitický prostor je multidimenzionální, přičemž Cohen rozlišuje dimenze tři. První dimenze je horizontální, která se projevuje v lokaci, tvaru a přírodních zdrojích dané politické jednotky. Geopolitický prostor má také vertikální dimenzi, která se projevuje v lidském působení,

v zákonech, ekonomice a kultuře. Tato dimenze se odehrává na dimenzi horizontální. Třetí dimenzí je čas. Časová dimenze prochází dvěma předešlymi a určuje jejich výslednou podobu. Tato podoba geopolitického prostoru však není konečná, Cohen připouští variabilitu možných náhledů a projekcí prostoru.

Z geopolitiky vychází geostrategie, v jejímž rámci se formují doporučení aktérům mezinárodního systému a týkají se konkrétních postupů s ohledem na geopolitické aspekty. Geostrategie určuje zahraniční politiku skrze geopolitiku. Tvorba geostrategie nemusí být ve všech případech podmíněna geopolitickou situací, někdy je utvářena v závislosti na ideologii nebo s ohledem na zájmy konkrétních aktérů. Geostrategie se však nezabývá motivy nebo procesem schvalování vlastních doporučení (Grygiel 2006: 22).

Někteří autoři používají pojem geopolitika jako synonymum politické geografie, což může být důsledek diskreditace geopolitiky v souvislosti s německou školou a následné snahy distancovat se od tohoto termínu. V poválečném období vznikaly převážně práce, které se hlásily pouze k politické geografii. Situace se začala měnit v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století, kdy docházelo k proměnám mezinárodního systému, a byl znovuoživen zájem o geopolitiku. O zbavení pejorativního nádechu pojmu geopolitika se zasloužil také Henry Kissinger, který tento termín používal bez negativních konotací. Nová generace politologů již necítila potřebu se od pojmu distancovat a geopolitika přestala být brána pouze jako nevědecké odvětví politické geografie spjaté zejména s německou školou (Dahlman 2009a: 88–90; Hnízdo 1995: 8–10). V sedmdesátých letech byla geopolitika oživena také v Evropě, kde zažila vzestup francouzská škola. Geopolitika byla navrácena do svých předválečných kořenů, oprostila se od zahraničněpolitických zájmů konkrétních států a obohatila výzkum

mezinárodních vztahů o další rozměr (Parker: 1998 1–3). I dnes se můžeme setkat s používáním pojmů geopolitika a politická geografie k označení stejně zaměřených výzkumů. Také Saul B. Cohen používá v některých svých dílech označení politická geografie jako synonymum geopolitiky (Cohen 1964). V této práci se omezím pouze na používání pojmu geopolitika i v případech, kdy budu pracovat s díly, kde se operuje s pojmem politická geografie, pokud je význam totožný.

Současná geopolitika bývá v některých případech brána jako samostatná oblast výzkumu a někdy je považována za součást politické geografie. Například Bořek Hnízdo (1995: 10–11) vnímá geopolitiku jako globální přístup ke zkoumání politicko-geografických otázek oproštěný od pohledu zacíleného čistě na státy. Geopolitika je v tomto pojetí metodickým přístupem politické geografie.

Geopolitiku lze obecně rozdělit na klasickou a kritickou. Klasickou geopolitikou jsou označovány teorie Halforda Mackindera, Nicholase J. Spykmana a dalších autorů, které vycházejí z určení geografických aspektů jako stěžejního faktoru při utváření mezinárodní politiky. Kritická geopolitika se zabývá otázkami platnosti klasické geopolitiky a jejím užíváním v praktické politice. V kritickém přístupu představují geopolitické teorie zaujaté pohledy na svět ovlivněné danou autorovou perspektivou. Geopolitický prostor je brán jako konstrukt, který je vytvářen politickou činností, v některých případech dokonce úmyslnou manipulací pro dosažení vlastních zájmů (Dahlman 2009a: 90–98). Zakladatelé klasické geopolitiky vycházeli při formování svých teorií z imperialistických zájmů světových mocností. Depolitizovali mezinárodní vztahy kladením přílišného důrazu na determinující faktor geografických aspektů. Chování států je podle těchto teorií předurčené geografickými danostmi, které činí některé události, včetně válek, nevyhnutelnými. Klasické teorie jsou projekcí soudobého mocenského diskursu a kritická geopolitika se snaží

o jeho odhalení a následné prozkoumání. Geopolitika by měla být podle autorů zastávající tento přístup rekonceptualizována jako diskursivní praktika a nově se zaměřit na studium rozmístění moci v rámci mezinárodní politiky hlavními mocnostmi systému. Kritická geopolitika se také na rozdíl od té klasické zajímá o procesy rozhodování a začleňuje do svého výzkumu otázky genderu, rasy nebo identity. Hlavním úkolem je snaha odhalit mocenské vlivy, které jsou v klasických geopolitických teoriích skryty (Ó Tuathail 1996: 16–49).

Kritický přístup také poukazuje na problematiku samotného pojmu geopolitika. Termín je příliš široký s mnoha významy a neexistuje konsensus ohledně jeho definice. Může sloužit k označení teorie i jako popis praxe, lze ho použít pro zařazení konceptu nebo pro popsání (domnělé) reality (Ó Tuathail 1996: 49–51). V této práci bude termín geopolitika užíván pro označení přístupu zkoumání v oblasti mezinárodních vztahů, který se vyznačuje svým zaměřením na výzkum prostoru, projekcí moci a jejich vzájemným vlivem.

Jedním ze základních pojmů, se kterými současná geopolitika pracuje, je region. Region ve většině případů nekoresponduje s oficiálními politickými jednotkami (například stát), ale označuje území spojené společnou historií, kulturou, ekonomickou a politickou spoluprací, nebo se může jednat o geograficky ohraničenou oblast. Na základě stanovených definic lze rozlišovat přirozené (geografické) regiony, které jsou ohraničené strukturou zemského povrchu, a regiony umělé (například politické nebo ekonomické), které vznikají vlivem lidské činnosti (Romancov 2002: 357). V geopolitice můžeme obecně rozeznat dva základní typy regionů. Prvním typem jsou světové regiony, kterými mohou být například kontinenty. Jedná se o oblasti s často malou nebo žádnou soudržností. Do této kategorie lze zařadit také regiony jako Karibik nebo jihovýchodní Asie. Světovým regionům odpovídá i označení

třetí svět, kde je pojítkem sociální kritérium. Druhým typem jsou z pravidla menší jednotky, často procházející hranicemi států, vyznačující se historickou, kulturní nebo ekonomickou soudržností, v mnoha případech se sdílenou etnickou nebo jinou identitou (Dahlman 2009b: 210).

Existuje však více druhů možného členění regionů a můžeme nalézt mnoho definic. Dalším možným členěním v oblasti geopolitiky je rozeznávání mezi makroregiony (panregiony), transnacionálními regiony a transhraničními regiony. Geopolitika zkoumá vnitřní strukturu regionů, intenzitu propojení aktérů, komunikační kanály a vzájemné vztahy uvnitř a mezi regiony (Romancov 2002: 358). Region představuje územní jednotku, která je spojena společným faktorem. V této práci se konkrétně zabývám politickými regiony, které jsou Cohenem označovány jako *shatterbelts*, neboli pásma otřesu. Tyto oblasti odpovídají kategorii světových regionů, které se rozkládají napříč státy.

3. Teorie Saula B. Cohena

Saul B. Cohen patří k významným autorům z oblasti geopolitiky. I přesto, že svou tvorbu započal již za studené války, lze ho považovat za současného vědce, protože svou teorii dále rozvíjel i po rozpadu sovětského bloku. Akademickou dráhu Cohen započal studiem geografie na Harvardu kurzem humánní geografie, která ho však z počátku příliš nenadchla. Tento kurz geografie stačil na to, aby byl po svém povolání do armády převelen z původní pozice u tankistů do technické jednotky, kde měl za úkol pracovat s mapami minových polí. Díky armádě se dostal do Evropy, kde začal s aplikováním svých znalostí z oblasti geografie do praxe. Po návratu do Spojených států pokračoval studiem politické geografie, historie, politologie a dalších oborů. Po absolvování Harvardu působil na Columbijské univerzitě a na univerzitách v New Yorku a Bostonu. Během učitelského působení na US Naval War College napsal Cohen své první velké dílo s názvem *Geography and Politics in a Divided World* (Waterman 2002: 558–561).

Cohenovo dílo prošlo později revizí. Sám autor již v první knize, v níž rozpracovává své geopolitické teze, upozorňuje na nestálost geopolitického prostoru a na něj navázaných teorií. Dynamičnost tohoto prostoru je způsobena zejména lidskými faktory. Vnímání prochází proměnou v čase, mění se vývojem technologií, podléhá změnám v ekonomice a dalším faktorům. Nelze tudíž stanovit jednu univerzálně platnou teorii, která by odpovídala světovému uspořádání napříč časem (Cohen 1964: 16–17).

3.1. Cohenova teorie v období studené války

První myšlenky obsažené v tomto díle se začaly formovat již při psaní Cohenovy disertační práce věnované přístavu Haifa v Izraeli. Zde se Cohen věnoval oblasti, kterou označil za přechodové pásmo mezi Izraelem a arabským světem (Waterman 2002: 560–561).

První verze Cohenovy teorie vznikala v první polovině bipolárního konfliktu, kdy dominantní postavení v rámci mezinárodního systému držely Spojené státy americké a Sovětský svaz. Jakožto autor píšící na americké akademické půdě pohlíží na mezinárodní bezpečnost z pohledu Spojených států a západního bloku. Při dělbě světa vychází z klasické dichotomie pozemní a námořní moci, kdy Spojené státy a Západ představují dominantně námořní moc a Sovětský svaz je převážně mocí pozemní. Díky rozvoji technologií a nukleárních zbraní již není možné jednoznačně určit převahu jednoho typu moci nad druhou. Námořní moc není schopna se účinně bránit před Sovětským svazem, protože i jako pozemní moc disponuje technikou ohrožující pozice na moři nebo přímořské oblasti. Pozemní moc také není na pevnině chráněna před mocí mořskou, která je schopna díky technice útočit i na vnitrozemí. Obě moci disponují schopností operovat ze vzduchu, která potenciálně ohrožuje každé území (Cohen 1964: 56–58).

Cohenova geopolitická analýza vychází z regionálního rámce, který má celoplanetární rozsah. Pro rozčlenění světa používá Cohen termíny geostrategický a geopolitický region. Geostrategický region je oblast dost velká, aby svou existencí ovlivňovala globální nastavení mezinárodního systému. Tento region je tvořen jednotnou lokací, propojenými trasami, obchodem, kulturou a ideologickou orientací. Pro soudržnost geostrategického regionu je klíčové držení škrťících bodů uvnitř oblasti. Geopolitický region tvoří sub-jednotku regionu geostrategického, která je vnitřně více homogenní. Geopolitický region odkazuje ke geograficky

soudržné oblasti, kde se odehrává pevnější politická a ekonomická spolupráce na bázi krátkodobějšího taktického uvažování. Úrovně vyšší geostrategická jednotka má strategický význam a vztahují se k němu strategie s dlouhodobějším výhledem. Tyto dva typy regionů je důležité správně odlišovat, aby nedošlo k přecenění politické a ekonomické jednoty v rámci geostrategických regionů, nebo naopak k přehlédnutí silného propojení politických a ekonomických aktérů v rámci regionu geopolitického (Cohen 1964: 62–65).

Regiony, které lze jasně určit jako geostrategické, identifikoval Cohen v době psaní této práce dva. Prvním je Na obchodu závislý přímořský svět, jehož centrem jsou Spojené státy americké. Tento světový region je definován na základě své orientace na Atlantický a Pacifický oceán, dominance komunikační propojenosti skrze námořní cesty, vysoké úrovně technologického rozvoje, orientace a závislosti na obchodu s centrem v severním Atlantiku, regionálního zaměření v distribuci statků a vzájemné závislosti. Jak již bylo řečeno výše, geostrategické regiony rozčlenil Cohen dále na regiony geopolitické. V případě Přímořského na obchodu závislého geostrategického regionu se jedná o geopolitické regiony zahrnující Anglo-Ameriku a Karibik, Námořní Evropu spolu s Maghrebem, Pobřežní Asii a Oceánii a Jižní Ameriku. Subsaharská Afrika neprokazuje potřebnou jednotu pro utvoření geopolitického regionu, patří nicméně do Na obchodu závislého přímořského světa. V případě, že budou vazby evropských zemí s centrální a jižní Afrikou zpřetrhány, je zde pravděpodobnost navázání těchto částí Afriky na jižní Asii. Západní, nebo v Cohenově terminologii také námořní, Evropa představuje v rámci tohoto regionu druhou moc za Spojenými státy. Spolupráce mezi těmito dvěma centry moci je důležitá pro geostrategickou jednotu celého Na obchodu závislého přímořského světa. V západní Evropě se však začínají objevovat snahy o popření

vedoucí pozice Spojených států v rámci regionu a tendence k neutrálnímu postoji v rámci celého systému. Jedná se například o Francii, jejíž postoj se začal vůči Spojeným státům měnit hlavně po Suezské krizi, kdy USA nepodpořily své západoevropské spojence. Možné vítězství Sovětského svazu ve studené válce a jeho globální nadvláda by byla podle Cohena možná skrze ovládnutí center západní Evropy a Japonska (Cohen 1964: 62–69). Cohenovy obavy z rozdělení a následného rozpadu maritimního světa z důsledku neshody mezi západní Evropou a Spojenými státy se nevyplnily. Francie se zejména za vlády Charlese de Gaulla Spojeným státům jako svému spojenci vzdálila a začala budovat samostatnou zahraniční i obranou politiku, což ale v konečném důsledku geostrategickou jednou tohoto světového regionu neohrozilo.

Druhým geostrategickým regionem je Euroasijský kontinentální svět. Zde je hlavní mocností Sovětský svaz a druhou moc v pořadí zde zaujímá Čína. Geopolitické sub-regiony tvoří ruský Heartland spolu se střední a východní Evropou a Východní pevninská Asie. Tento geopolitický region je silně provázaný sdílenou ideologií. Existuje zde mocenské pnutí mezi Sovětským svazem a Čínou, Cohen ale předpokládá rostoucí vzájemnou závislost mezi těmito dvěma státy a nutné prohloubení spolupráce. V budoucnosti existuje možnost vzniku třetího geostrategického regionu v oblasti indického subkontinentu. Tento geostrategický celek má potenciál zformovat se do této podoby z rozpadlého britského impéria a dalších bývalých evropských kolonií. Cohen ale nepředpokládá skutečně globální dopad existence tohoto regionu. I v případě svého zformování by zastával druhořadý geostrategický status. Mezi zastřešujícími geostrategickými regiony leží

další druh oblasti, které Cohen nazývá pásma otřesu a jsou jimi Blízký východ⁷ a jihovýchodní Asie (Cohen 1964: 62–73).⁸

Je zde patrná inspirace rozdělením vlivu ve světě podle Alfreda T. Mahana na moc námořní a pozemní, které Cohen ve své době ztotožnil s dvěma bloky bipolárního konfliktu. Důležitost dělení světa podle dichotomie námořní a pozemní moci je patrné v celé Cohenově knize, a to nejen v jeho teorii, ale také ve stylistice některých pasáží. V historizující kapitole popisující předešlé teorie z oblasti geopolitiky Cohen rozdělil autory a jejich tvorbu podle toho, zda ve svých dílech dávají strategickou výhodu mocnostem orientovaným na moře nebo na souš (Cohen 1964: 35–44). Cohen se zabývá také myšlenkami Halforda Mackindera a Nicholase Spykmana. Spykman vidí jako klíčovou oblast Rimlandu, která v jeho teorii představuje strategickou výhodu pro možnou převahu. Podle Cohena Rimland a obecně moře představuje i nadále velice důležitou arénu, zejména pro Západ, protože zde dochází k propojení světa. Kontrola Rimlandu nicméně nezabrání Sovětskému svazu ohrožit Spojené státy. Cohen tím zpochybňuje účinnost americké politiky zadržování komunismu, která se odehrávala převážně v této oblasti. V soudobém rozložení sil v mezinárodním prostoru nelze určit oblast, která by přinesla světovou dominanci, jako tomu bylo například v Mackinderově teorii o Heartlandu, nebo v případě práce Nicholase Spykmana s důrazem v tomto případě na Rimland. Aplikace těchto předpokladů do reálné politiky by v případě úspěchu nepřineslo požadované výsledky a v době psaní této knihy se Cohenovi jevila jako nadále neúnosná. Snaha udržet Rimland totiž vedla také k přijetí teze dominového efektu. Případné ztráty nějakého území by vedly k posílení Sovětského svazu a dalším následným ztrátám (Cohen 1964: 17–60).

⁷ Cohen ve svých knihách používá pojmenování Stření východ, v této práci nicméně používám termín Blízký východ, který je pro středoevropský pohled příznačnější.

⁸ viz příloha č. 6: Geostrategické a geopolitické regiony Saula B. Cohena z roku 1963

Cohen se v tomto díle odklání od geografického determinismu starších teorií. Zpochybňuje například Mackinderovu tezi o izolaci ruského Heartlandu od Číny. Podle Mackindera je izolace způsobena pásem pouští a hor, které zajistí oddělení těchto dvou oblastí. Proti silnému a pevnému propojení Číny a Ruska zde ale stojí mnoho jiných faktorů, jako je například rozdílná kultura. Cohen geografický determinismus zmírňuje, ale úplně ho nepopírá. V jeho teorii hraje důležitou roli komunikační propojenost, která zahrnuje obchodní trasy, pohyb osob, výměnu informací i převoz surovin (Cohen 1964: 69–70).

V definici Cohenových geostrategických a geopolitických regionů lze nalézt podobnost s konceptem pan-regionů. Geostrategické regiony mají svá centra na severu, kdežto jižní částí slouží hlavně jako oblasti zdrojů nerostných surovin a materiálů pro zpracování. Rozdělení světa na pan-regiony, tak jak je popsal například Haushofer, Cohen odmítá. Rigidní pan-regionální uspořádání vidí jako neudržitelné. Pan-Amerika ani například Pan-Evropa by nebyly schopny existovat samostatně, izolovány jeden od druhého. Pan-regionální uspořádání není udržitelné ekonomicky ani strategicky (Cohen 1964: 267). Cohen odmítá také prosté rozdělení světa na Západ a Východ. Pro správné pochopení světového uspořádání a pro efektivní strategické uvažování je takovéto jednoduché dělení nevyhovující. Je nutné věnovat pozornost i jiným rovinám mezinárodního systému. Cohen tedy i přesto, že svou teorii napsal pod vlivem událostí studené války, představil multipolární pohled na světový systém a nezůstal pouze u bipolárního uvažování (Cohen 1964).

Kromě geostrategických a geopolitických regionů se Cohen zabývá ještě dalším typem oblasti, kterou nazývá pásmo otřesu. Tento region není tak rozlehlý jako geostrategický, ale rozkládá se na území více států. Pásmo otřesu je strategicky umístěné, nachází se mezi geostrategickými regiony a dochází zde ke střetu vlivu mocností. Pásmo otřesu jsou

významná pro Přímořský na obchodu závislý svět z důvodu lokací v blízkosti významných moří a kvůli zásobám nerostných surovin. V době psaní této verze teorie identifikoval Cohen dvě pásma otřesu a to Blízký východ a jihovýchodní Asii. Je zde patrná podobnost se Spykmanovým Rimlandem. V Cohenově teorii ale regiony nejsou propojeny, jedná se o dvě samostatné oblasti. Spykmanův Rimland je pás obepínající kontinentální Heartland se strategickým významem. Cohenova pásma otřesu se nacházejí v oblasti Rimlandu, nelze je však ztotožňovat. Spykman ve své teorii vyjadřuje obavy z možného ovládnutí Rimlandu nepřátelskou mocností, v Cohenově pojetí je parný nesouhlas se snahou ovládnout tuto oblast jako celek. Pásma otřesu nelze označit za jednotné regiony, státy tvořící tento celek nejsou schopny spolupracovat, jako je tomu v případě geopolitických regionů, a nejsou spojeny ani stejnou identitou nebo jiným znakem, jako je tomu u regionů geostrategických. Cohen v souvislosti s pásmo otřesu opět kritizuje strategii zadržování komunismu aplikovanou podle vzorce Heartland-Rimland na státy bez přihlédnutí k jejich skutečnému strategickému významu pro maritimní svět. I přesto, že jsou pásma otřesu svou lokací a přírodními zdroji pro maritimní svět významné, snaha ovládnout je celé by vedla k přílišnému vysílení a možné ztráty schopnosti dané mocnosti bránit vlastní území. Spojené státy by si měly v rámci pásem otřesu držet základny na území spojeneckých států, jejichž vláda má podporu vlastního obyvatelstva. Cohen se tak chce vyhnout rizikům spojených s převraty a ztrátou možného spojení s daným státem (Cohen 1964: 83–86).

Cohen v roce 1982 k původně dvěma oblastem přidává další pásma otřesu, kterým se stává Subsaharská Afrika. Cohen tím ještě důrazněji odmítá Spykmanovo pojetí Rimlandu. Nejen, že oblasti střetu zájmu mocností netvoří jednotný pás, v tomto případě není území ani navázané na Heartland (Cohen 1982). Této části Afriky nebyla

v geopolitických teoriích věnovaná přílišná pozornost. Afrika byla v teoriích brána jako přidružená oblast jiných geografických celků, nebo jako druhotná součást větších pan-regionů. Definováním dalšího pásma otřesu v Subsaharské Africe se Cohen vzdaluje konceptům ostatních autorů, kteří ve většině případů umisťují podobné oblasti do Eurasie. Umístění pásma otřesu mezi soupeřícími mocnostmi Cohen stejně jako tyto autoři vidí jako příčinu formování povahy pásma otřesu (Kelly 1986: 169). Při pohledu na mapu světa se tak může Subsaharská Afrika jevit jako oblast odříznutá od světových mocností, čímž nezapadá do definičního znaku pásma otřesu jako oblasti ležící mezi mocnostmi. Cohen však nevnímá hranice mezi mocnostmi nebo mezi světovými regiony pouze jako fyzické hranice končící s přímořskými oblastmi. Hranice jsou představovány také mocensky, dosahem vlivu dané mocnosti a mohou tak tvořit mnohem větší území, než jaké zaujímá pevnina (Cohen 1982).

Koncept oblastí, které jsou strategicky významné, jsou zmítány vnitřními konflikty a přitahují pozornost vnějších mocností, není v rámci geopolitiky nový. Kořeny má již v Mahanově zkoumání států nacházejících se mezi 30. a 40. rovnoběžkou v oblasti Blízkého východu a v Asii. Mahan se domníval, že ve vytyčené oblasti existuje pás, který svou povahou přitahuje světové mocnosti a podněcuje konflikty mezi nimi (Hensel – Diehl 1994: 34). Po první světové válce popisoval Mackinder středovýchodní Evropu jako heterogenní nejednotnou oblast, která čelí tlaku dvou nepřátelských mocností, Německa a Ruska (Mackinder 1942: 114–116). Cohen pohlíží na koncept pásma otřesu z globální perspektivy a neomezuje se pouze na Evropu, nebo Euroasii, jako tomu bylo u většiny předchozích prací. Pásma otřesu zapracovává do svého regionálního modelu rozdělení světa. Stejně jako jiné typy regionů, ani pásma otřesu nejsou svou podobou totožná, jejich strategická důležitost

a další faktory definující jejich status jsou specifické v závislosti na konkrétním pásmu (Hensel – Diehl 1994: 35).

I přesto, že Cohen i v době psaní první verze své teorie nevycházel pouze z čistě bipolárního dělení světa, byl zde vliv existence dvou supervelmocí na uspořádání geopolitického prostoru výrazně znatelný. Ve svém příspěvku do geopolitiky z roku 1982 se Cohen od bipolárního upořádání odklání ještě více, když popisuje formování nových mocností v mezinárodním systému (Cohen 1982).

Cohen předvídá nové mocenské uspořádání v rámci mezinárodního systému, v němž budou hrát roli regionální mocnosti (Cohen 1982: 223). Nástup nového geopolitického uspořádání je zapříčiněn rozpadem globálního řádu v čele s dvěma supervelmocemi. Obecně je rozpad bipolárního uspořádání v oblasti výzkumu mezinárodních vztahů spojen s rozpadem Sovětského svazu. V Cohenově teorii je však rozpad dominantně bipolárního uspořádání mezinárodního prostoru spojen s vývojem systému do nové podoby hierarchického uspořádání, v němž mají více vlivu regionální mocnosti (Cohen 1982). Možný rozpad Sovětského svazu Cohen nepředvídá. Vidí naopak Sovětský svaz jako silného aktéra, který se z původně pozemní mocnosti vyvinul v moc na moři rovnou síle Spojených států. Svět tedy již není rozdělen mezi námořní a pozemní moc, jak prezentují klasické teorie Halforda Mackindera a Nicholase Spykmana. Toto tradiční geopolitické dělení přestává být s rozvojem Sovětského svazu na moři aplikovatelné. Zde Cohen následuje přesvědčení o síle Sovětského svazu, které bylo v osmdesátých letech přijímáno vládou Spojených států. To vyvolalo závody ve zbrojení, ve snaze předčít početně a technologicky konkurenční supervelmoc (Cohen 1982: 237–238).

Proměna mezinárodního systému a rozložení moci je způsobena celkovým vývojem, změnami v ekonomice, proměnou sociálních podmínek,

vývojem nových technologií a vojenského vybavení a také vlivem nových ideových proudů (Cohen 1982: 224). Státy, které se nyní profilují jako regionální mocnosti, se v mnoha případech v minulosti vydaly cestou politické izolace. Po druhé světové válce světu dominovaly dvě supervelmoci v rámci geostrategických regionů. Ostatní státy nebyly v postavení, ani neměly potřebnou sílu konkurovat Spojeným státům americkým nebo Sovětskému svazu, což mělo za následek bipolární uspořádání geopolitické reality (Cohen 1982: 226–227).

V šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století začínají díky kombinaci ekonomických, populačních a technologických faktorů sílit další státy, jejichž vliv přerostl jejich domácí region a má nyní globální dopad. Cohen klade mnohem větší důraz na regionalismus, čímž ale neodmítá globální přístup ke zkoumání mezinárodního systému. Oba přístupy se vzájemně doplňují a umožňují tak komplexní náhled na mocenský řád. Státy různých úrovní jsou propojeny skrze, tedy regionálně, a přes, tedy globálně, jednotlivé úrovně. Státy dělí Cohen podle kritérií celkem do pěti úrovní. Kritérii pro určení pozice státu jsou například lidské a materiální zdroje, dispozice jadernými zbraněmi, národní soudržnost, mocenský dosah státu skrze úrovně a v rámci geopolitických regionů, nebo také image daného státu. Zeměmi prvního řádu jsou Spojené státy, Sovětský svaz, Evropské společenství, Japonsko a Čína. Tyto země mají mocenský dosah v rámci dvou geostrategických regionů. Státy druhého řádu, například Indie, Brazílie, Kanada, Jugoslávie, nebo Egypt jsou mocensky aktivní zejména v rámci geopolitických regionů. Státy druhého řádu se stávají v některých oblastech nezávislymi na hlavních mocnostech a vyvíjejí aktivity v rámci regionů, které mají v některých případech globální dopady (Cohen 1982: 227–235).

3.2. Cohenova teorie po konci studené války

Na rozpad Sovětského svazu a východního bloku reagoval Cohen na počátku devadesátých let další revizí svého díla. Neopustil základní rámec své práce, svět i nadále vidí rozdělen na dva geostrategické regiony a menší, soudržnější geopolitické regiony. Jižní Asie je nezávislým geopolitickým regionem ležícím mimo geostrategické regiony. Maritimní svět byl rozšířen o Subsaharskou Afriku a z Euroasijského kontinentálního regionu byla oddělena střední a východní Evropa (Cohen 1991: 552–554).⁹

K typům světových regionů přidává Cohen v devadesátých letech novou kategorii gateway regionu. Koncept gateway oblasti není v Cohenově díle zcela nový. Dříve označoval za tento typ oblasti subnárodní území, která poskytovala prostor pro lepší propojení větších a více heterogenních územních celků (Cohen 1991: 554). Například Cohenova disertační práce byla napsána o oblasti kolem přístavu Haifa v Izraeli, kterou označil za přechodové pásmo mezi Izraelem a arabským světem, tedy za gateway území (Waterman 2002: 560–561). Cohen v devadesátých letech oblast gateway rozšiřuje na nadnárodní úroveň. Jedním z gateway regionů zahrnujících více států se stává střední a východní Evropa¹⁰, dříve součást Euroasijského kontinentálního světa. Tato část Evropy má být nyní pojítkem mezi dvěma geostrategickými regiony. Nebudou se zde střetávat zájmy, jako je tomu v případě pásem otřesu. Bude zde docházet k propojení zájmů a rozvoji vzájemných vztahů. Jako další možné gateway regiony Cohen označuje Střední Ameriku a Karibik (Cohen 1991: 570–572).

I přesto, že Cohen od počátku vkládá do své teorie multipolární prvky, neustupuje od rozdělení světa na dva zastřešující geostrategické

⁹ viz příloha č. 7: Světové regiony podle Saula B. Cohena na počátku devadesátých let

¹⁰ Zde Cohen do gateway regionu ve východní Evropě zahrnuje také oblast bývalé Jugoslávie.

regiony ani po rozpadu Sovětského svazu. Vlivy dělení světa na základě událostí za studné války se projevují i v Cohenově teorii z devadesátých let, kdy bloky zformované po druhé světové válce stále představují dva světové regiony. Cohen nikdy neprosazoval myšlenku nutnosti porážení jednoho geostrategického regionů druhým, pro stabilitu světového systému vidí jako nejlepší možnost dosažení geopolitického equilibria, tedy rovnováhy. Pro dosažení rovnováhy světového systému je třeba dosáhnout vyvážené úrovně stability obou světových regionů. Napomoci znovunastolení stability rozpadlého Sovětského svazu a tím obnovení rovnováhy systému může nově zformovaný gateway region ve východní Evropě (Cohen 1991: 570). Cohen je ohledně vývoje na počátku devadesátých let optimistický. Světový systém se vyvíjí do nového stádia, které bude lépe vyvážené a zmenší se počet konfliktů. Odmítá ale myšlenky o konci historie¹¹ nebo o vítězství Západu (Cohen 1990: 2–3).

Cohen předvídá na počátku devadesátých let obnovení moci Ruska a jeho dominantní pozice v oblasti Heartlandu. Rusko disponuje zásobami nerostných surovin a lidskými zdroji, které umožní zemi vytrvat na pozici euroasijské mocnosti (Cohen 1992: 13).

Novým typem území je také marginální pásmo uvnitř Na obchodu závislého přímořského geostrategického regionu, kterým se stává Subsaharská Afrika a většina Jižní Ameriky (Cohen 1991: 566). Tato část světa je strategicky nevýznamná a pro strategické uvažování nerelevantní. Cohen nicméně varuje, že by nemělo být Přímořským světem ekonomicky ignorováno. Marginální pásmo tvoří třetí svět, kam je třeba směřovat rozvojovou pomoc a zabránit tak konfliktům, které by kvůli chudobě mohly v oblasti propuknout (Cohen 1991: 578).

¹¹ Tuto myšlenku rozvíjel například Francis Fukuyama (2002). Rozpadem Sovětského svazu dějiny skončily, protože liberální demokracie se ukázala jako vítězná a nejlepší možná forma organizace společnosti.

Své dílo označuje Cohen za vývojovou teorii, což znamená, že se nejedná o statickou, neměnnou koncepci sloužící k popisu světa platnou univerzálně pro všechna časová období. Geopolitická realita podléhá změnám, prochází evolucí (Cohen 1991: 551–552). Vývoj světového systému není souběžný ve všech částech světa. Různé oblasti procházejí evolucí rozdílně a nacházejí se tak ve stejném čase v jiných vývojových stádiích. Proto nelze porovnávat moc a vliv podle stejných kritérií (Cohen 1992: 13). Cohen se navrácí k organickému pojetí autorů píšících na počátku dvacátého století, když popisuje světový systém jako organickou soustavu. Vztah mezi politikou a prostředím, v němž se utváří a na které je aplikována, vytváří geopolitické síly formující podobu mezinárodního systému. Přístup k těmto vztahům jako k organickému systému umožní podle Cohena náhled na jejich podobu a vzájemnou interakci. Geopolitická realita prochází vývojovými stadii. Struktura systému je hierarchicky uspořádána, není však fixně zakonzervována. Státy a regiony mohou v rámci hierarchie v různých časových obdobích přesouvat pozici. Tento náhled na světový systém není u Cohena nový, v revizích svých děl však svůj přístup upřesňuje a dává mu jméno (Cohen 1991: 560–561).

V roce 2003 vydává Cohen další dílo v knižní podobě, v němž provádí několik změn. Svět nyní dělí do tří samostatných geostrategických sfér. První sférou zůstává Na obchodu závislý přímořský region, ke kterému přidává přídavná jména atlantický a pacifický. Druhým je Euroasijský kontinentální ruský Heartland. Do podoby třetí geostrategické sféry se vyvinula oblast východní Asie, kterou z důvodu smíšené orientace Cohen nazývá Kontinentálně-námořní východní Asie (Cohen 2003a: 36–37).¹²

¹² viz příloha č. 8: Světové regiony podle Saula B. Cohena na počátku dvacátého prvního století

Na obchodu závislý geostrategický region je stále charakteristický svou orientací na ochod a dominuje světovému trhu. Rusko si nadále drží dominantní pozici uvnitř Kontinentálního euroasijského regionu, který je vázáný z převážné části na vývoz nerostných surovin. Střední Evropa se stává součástí přímořské Evropy, východní Evropa a Balkán jsou i nadále gateway regionem spojujícím dva geostrategické celky. Utvoření třetího geostrategického regionu je navázáno na sílící pozici Číny. Čína je celistvý stát, který je vnitřně rozdělený svou orientací. Vnitrozemí je uzavřené, kontinentálně orientované, kdežto pobřežní území jsou vystavena vlivům jiných částí světa a jsou obchodně zaměřena. Do Kontinentálně-námořní sféry řadí Cohen kromě Číny také Vietnam, Laos, Kambodžu a Severní Koreu (Cohen 2003a: 39).

Druhou úrovní geopolitické struktury světa zůstává geopolitický region. Euroasijský kontinentální region je rozdělen na ruský Heartland a na Zakavkazsko a centrální Asii. Podobně také geostrategická sféra východní Asie je vnitřně členěna na dva geopolitické regiony, a to na Pevninskou Čínu a Indočínu¹³. Jižní Asie je stále nezávislým geopolitickým regionem. Na obchodu závislý region je na počátku dvacátého prvního století tvořen Severní a Střední Amerikou, Přímořskou Evropou a Maghrebem a Asijsko-pacifickým okrajem (Cohen 2003a: 40).

Ke stávajícím typům regionů přidává Cohen kompresní zóny. Tento typ oblasti je podobně jako pásmo otřesu fragmentovaný a potýká se s vnitřní nestabilitou. Kompresní zóny však nepředstavují místo soupeření mocností. Mocnosti do této oblasti mohou projektovat své zájmy, nepůsobí zde ale jako rivalové (Cohen 2003a: 44).

V roce 2005 vytváří Cohen v rámci své teorie koncept konvergentní euroasijské zóny. Na možnost přeměny statusu některých oblastí

¹³ Indočína jako geopolitický region v rámci sféry východní Asie je tvořena Vietnamem, Laosem a Kambodžou.

na gateway regiony, nebo pásma otřesu vlivem mocenské penetrace Spojených států upozorňuje Cohen již dříve (Cohen 2003b). Ve svém článku z roku 2005 ale vytváří ucelený koncept konvergentní zóny, kde se sbíhá pět světových mocností, konkrétně Námořní Evropa, Rusko, Čína, Indie a Japonsko. Oblast je významnou transnitní zónou, těží se zde nerostné suroviny, ale také se zde nachází početné teroristické základny. Mocnosti, které se v konvergentní zóně sbíhají, až doposud udržovaly v oblasti geopolitickou rovnováhu. Spojené státy do této zóny vstupují a ovlivňují zájmy těchto zemí z politického, vojenského i ekonomického hlediska a narušují tím rovnováhu, což by mohlo mít za následek přeměnu konvergentní zóny na pásmo otřesu. Pásmo otřesu s takovýmto rozsahem a v této konkrétní oblasti by mělo dalekosáhlý dopad na stabilitu mezinárodního systému. V Cohenově přístupu ke konvergentní zóně se značí jeho nesouhlas se zahraničně-politickým stylem Spojených států amerických v době vlády George W. Bushe. Cohen je příznivcem multilateralismu a spolupráce Spojených států při operacích v zahraničí se spojenci. USA by měly v rámci konvergentní zóny přistupovat k zainteresovaným mocnostem jako k rovnocenným partnerům a v případě přímého zapojení vždy jednat koordinovaně se svými spojenci v rámci Severoatlantické aliance. Pokud Spojené státy upustí od unilaterálního jednání, mohla by se celá oblast konvergentní zóny transformovat na gateway region spojující geostrategické regiony (Cohen 2005).

Oblast konvergentní zóny spojuje Estonsko s Jižní Koreou pásem táhnoucím se skrze evropský a asijský kontinent.¹⁴ V Evropě zahrnuje státy Pobaltí, Bělorusko, Ukrajinu, Rumunsko, Bulharsko a Moldavsko. Konvergentní zóna pokračuje z Evropy dále a navazuje na Zakavkazsko,

¹⁴ viz příloha č. 9: Euroasijská konvergentní zóna

střední Asii a Korejský poloostrov (Cohen 2005: 5).¹⁵ Vypracováním konvergentní zóny se v některých ohledech Cohen navrácí k teoriím Halforda Mackindera a Nicholase Spykmana. Konvergentní zóna tvoří jednotné pásmo obepínající vnitrozemí Eurasie podobně jako Rimland tvoří hranici Heartlandu. Konvergentní zóna nekopíruje Rimland, je posunuta více do středozeší. Koncepce Rimlandu vychází z geografického determinismu, kdy je strategický význam oblasti utvořen lokací. Konvergentní zóna vzniká aplikací mocenských zájmů mocností. Lokace a další geografické faktory mají také význam, pro status oblasti jsou ale významnější mocenské vztahy a projekce zahraničněpolitických zájmů států (Cohen 2005).

Cohen předvídá možnost vzniku nového regionu v rámci Na obchodu závislé přímořské sféry. Tento region nazývaný Eurostředomořský by zahrnoval Přímořskou Evropu spolu s Maghrebem, ke kterým by se připojily státy na východním pobřeží Středozešího moře. Vznik nového regionu závisí podle Cohena zejména na třech faktorech. Prvním je vstup Turecka do Evropské unie. Druhým faktorem je vyřešení otázky Kypru a federalizace sjednoceného ostrova. Třetím důležitým faktorem je přiblížení Egypta Evropě a na to navázaná ekonomická modernizace a demokratizační reformy (Cohen 2003b: 22).

¹⁵ Konkrétně se jedná o Gruzii, Arménii, Ázerbájdžán, Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Tádžikistán, Kyrgyzstán, Mongolsko, Severní Koreu a Jižní Koreu.

4. Vývoj pásma otřesu v teorii a praxi

Jak již bylo řečeno výše, pásma otřesu jsou oddělené regiony, které nejsou propojeny kulturně, obchodně, ani jinými komunikačními kanály. Kromě znaků, které Cohen definoval jako definiční pro oblast pásma otřesu, je společným prvkem pro tyto regiony koloniální minulost. Pásma otřesu je nutné vymezovat v závislosti na konkrétním období z důvodu proměnlivosti geopolitické reality. Za určitých podmínek mohou pásma otřesu vznikat nebo se transformovat do jiné podoby. Jedním z pásem otřesu byla v minulosti například také střední a východní Evropa, která v době psaní první verze Cohenovy teorie patřila do Euroasijského kontinentálního světa (Cohen 1964: 229).

Cohenova definice pásma otřesu a vymezení následných oblastí se neobešly bez kritiky. Fragmentace a konflikty se vyskytují i u zemí mimo pásma otřesu a lze zde pozorovat také mocenský střet vnějších aktérů (Kelly 1986). Pro Cohenův koncept pásma otřesu je však důležitá lokace na pomezí geostrategických nebo nezávislých geopolitických regionů. Pásmo otřesu představuje strategicky významné území, které je zároveň mocenským polem střetu dvou a více mocností z odlišných geostrategických sfér. Území se nemůže nacházet v oblasti, kde jedna z mocností dominuje (Cohen 1991: 567).

I přesto, že se Korea stala místem konfliktu světových mocností, Cohen toto území za pásmo otřesu neoznačil. Korejská válka představovala konflikt, který určil hranice Přímořského a Kontinentálního světa a Korea se stala místem rozdělení těchto dvou geostrategických regionů (Cohen 1991: 567).

Na počátku devadesátých let viděl Cohen Střední Ameriku a Karibik jako možný gateway region. Střední Amerika je navázána na Anglo-americký geopolitický region, ale s vymizením sovětského vlivu na Kubě a v Nikaragui dostaly prostor pro růst regionální mocnosti jako

Mexiko a Venezuela a celá oblast by mohla projít přeměnou na gateway region a sloužit k propojení Severní a Jižní Ameriky (Cohen 1991: 572). Za pásmo otřesu Střední Ameriku nebo Karibik Cohen nikdy neoznačil, i přesto že se zde odehrával střet zájmů dvou supervelmocí studené války, událo se zde několik konfliktů a současná podoba oblasti je také například podobně jako Blízký východ nebo jihovýchodní Asie ovlivněna koloniální historií. Podle Cohena byla však Střední Amerika po celou dobu studené války pod vojenskou dominancí Spojených států. Vliv Sovětského svazu na Kubě a v Nikaragui nepředstavoval pro nadvládu USA v regionu výrazné ohrožení. Komunikační a ekonomické propojení uvnitř i vně regionu probíhalo v rámci Na obchodu závislého přímořského regionu, stejně jako je tomu dnes (Cohen 1991: 567).

Oblast Karibiku a Střední Ameriky byla vystavena několika konfliktům a zásahům dalších států. I přesto, že Spojené státy přímo zasáhly do těchto konfliktů, nelze tuto oblast označit za pásmo otřesu. Střední Amerika a Karibik se nacházely a stále se nachází v jednom geostrategickém regionu a přímé, otevřené zásahy se zde odehrály pouze ze strany „domácí“ mocnosti (Hensel – Diehl 1994: 47).

Pásmo otřesu představuje v Cohenově teorii klíčový region pro světovou politiku. Jednání států v rámci pásem otřesu by nemělo být pouze v rámci ad hoc řešení konfliktů a krizí. Postupy vůči těmto oblastem by měly být strategicky zvažovány a pečlivě plánovány. Pásmo otřesu se projevují na stabilitě celého mezinárodního systému a další rozšíření nebo objevení nových oblastí by mělo globální destabilizační efekt (Cohen 2003a: 44).

4.1. Blízkovýchodní pásmo otřesu

Prvním vymezeným pásmem otřesu je Blízký východ. Oblast se stala pásmem otřesu s úpadkem britského a francouzského vlivu, který byl nahrazen konflikty. Mezi státy regionu panují napjaté vztahy a do konfliktů vstupují vnější mocnosti. Blízký východ je vnitřně fragmentovaný a to kulturně, politicky i geograficky. Cohen vidí tuto oblast jako geopoliticky nevyzrálou, což se spolu s hluboce zakořeněnými kulturními rozpory projevuje neschopností států řešit vzájemné konflikty. Vnitřní heterogenita se promítá nejen v kultuře a politických aspektech, ale také v ekonomice, klimatu, průmyslu a dalších oblastech. Důležitou roli hrají rozdíly v podnebí, protože mnoho států je zde závislých na zemědělství a pastvinách. V některých částech je nedostatek vody a nenachází se zde dostatek kvalitní půdy, což vede k chudobě, nepokojům a k přelidňování úrodnějších míst (Cohen 1994: 230–234).

Cohen z důvodu vnitřní heterogenity rozdělil Blízký východ na tři sub-části.¹⁶ První geopolitickou oblast nacházející se na Blízkém východě pojmenoval Severní náhorní zóna. Nachází se zde nearabské země Turecko a Irán. V Severní oblasti žije nejvíce lidí z celého Blízkého východu a nachází se zde zásoby ropy. Zóna představuje potenciál pro stabilní zemědělskou ekonomiku a možnost průmyslového rozvoje. Nestabilním prvkem regionu jsou Kurdové a Ázerbájdžánci, kteří projevují separatistické tendence. To vede vlády Turecka a Iránu k větší centralizaci a vnitřní propojenosti zemí (Cohen 1964: 241–242).

Druhou geopolitickou zónou je Jižní pouštní zóna kolem řeky Nil a Rudého moře. Oblast se rozkládá od střední části Libye přes Súdán až do poloviny Arabského poloostrova. Centrální část geopolitické zóny představuje Egypt, kde se kolem Nilu soustřeďuje třetina obyvatelstva regionu a nachází se zde také strategicky významný Suezský průplav.

¹⁶ viz příloha č. 10: Dělení Blízkého východu na tři geopolitické zóny

Libye je podle Cohena v době psaní toho díla nejednotným státem, jehož západní část je kulturou a zemědělským zaměřením napojena na Maghreb a východ spadá do Jižní pouštní zóny pásma otřesu. V zájmu maritimního světa je podpora propojení západní části Libye s Maghrebem a konečné připojení do geostrategického Přímořského na obchodu závislého regionu (Cohen 1964: 242–245). V pozdějších publikacích Cohen provádí ohledně Libye změnu a řadí celou zemi do pásma otřesu na Blízkém východě a do Jižní pouštní zóny. Podobně jako Libye v šedesátých letech dvacátého století je rozdělena i Saudská Arábie. Není však rozdělena do dvou různých regionů, ale pouze v rámci zón Blízkého východu. U dělení této země Cohen zůstává i v pozdějších dílech. V jižní části Saudské Arábie kolem Rudého moře žije většina obyvatelstva, kdežto na severu se nachází ropné plošiny, které představují zdroj příjmu země. Oblast kolem Perského zálivu řadí Cohen do třetí zóny (Cohen 2003a: 339–340). Další změnu provádí Cohen, když rozšiřuje zónu o Súdán. Tím rozšiřuje celé pásmo otřesu na Blízkém východě, které nyní zasahuje jižněji do Afriky a přímo sousedí s kompresní zónou Afrického rohu (Cohen 2015: 338–339).

Třetí geopolitický sub-region tvoří Mezilehlá námořní zóna. Jedná se o relativně malý region s nepočteným obyvatelstvem, ale se strategickým významem díky přístavům, vnitřním přístupovým cestám spojujícím Blízký východ a zásobám ropy. Oblast čelí velkým tlakům od sousedních států i světových mocností a Cohen pochybuje o politické funkčnosti zde situovaných státních aktérů. Do oblasti spadá také pobřeží Saudské Arábie kolem Perského zálivu. V rozdělení této země hrály roli vztahy se sousedními státy a s Velkou Británií. Špatné vztahy s Británií měly za následek politické sblížení Saudské Arábie s Egyptem. Británie uplatňovala vliv také ve státech na severozápad od Saudské Arábie, Kuvajtu a Bahrajnu, které byly nárokovány Irákem a Iránem. Cohen vidí

možnost budoucího spojení těchto nárokovaných států s Irákem a Iránem a to buď anexí, nebo formou federace. To by mohlo vyvolat mezinárodní konflikt, v němž by se mohly angažovat Spojené státy a Velká Británie. Cohen tak předvídal události předcházející válce v Zálivu v devadesátých letech. Cohen však nepředpokládal přímé zapojení Spojených států nebo jiné země ležící mimo region Blízkého východu (Cohen 1964: 245–246).

Dělení Blízkého východu do tří zón v Cohenově podání působí v některých bodech příliš zjednodušeně. Viditelné je to například u zařazení Libye, kterou Cohen nejdříve dělí mezi Blízký východ a Přímořskou Evropu s Maghrebem (Cohen 1964) a později zemi zařazuje jako celek do blízkovýchodního pásma otřesu (Cohen 2003a). Nebere však v úvahu orientaci země směrem na Afriku. Po neúspěšných panarabských pokusech o sjednocení se bývalý vůdce země Muammar Kaddáfí angažoval v integračních procesech v Africe. Stál například u zrodu Africké unie, která nahradila Organizaci africké jednoty (Ramutsindela 2009).

Pásmo otřesu na Blízkém východě představuje světovou křižovátku propojující Evropu, Asii a Afriku. Střetávají se zde námořní, pozemní i vzdušní trasy a na ně napojené zájmy. Region nabízí jednu z největších světových zásob ropy a dalších surovin, které jsou strategicky významné. Blízký východ je pro Na obchodu závislý námořně orientovaný svět významný nejen jako místo těžby fosilních paliv, ale také pro přístup k důležitým mořím. Námořní geostrategický region vytvářel na Blízký východ mocenský tlak ze západu, od Středoziemního moře a z Afriky. Nátlak Sovětského svazu byl směřovaný ze severu, kde se oblasti střetávaly (Cohen 1994: 231–233). Cohen varuje před panarabským nacionalismem, který v sobě obsahuje prvky antiamerikanismu a je namířený celkově proti Západu. Nepředpokládá však úspěch panarabského hnutí, ani nevidí šance na sjednocení arabského světa,

nebo na uskutečnění jiných integračních snah v prostoru Blízkého východu. Oblast je příliš heterogenní, i v rámci arabských států jsou zde kulturní a náboženské odlišnosti, které státy nejsou schopné překonat (Cohen 1964: 240).

4.1.1. Formování pásma otřesu v období studené války

Blízký východ byl před druhou světovou válkou součástí maritimního světa. Cohen vidí hlavní důvod změny klasifikace regionu v sovětské penetraci oblasti, která měla za následek vytvoření pásma otřesu (Cohen 2009: 71). Pronikání sovětského vlivu do oblasti započalo finanční podporou Egypta a Sýrie. Vlády Spojených států i Velké Británie odmítly nadále podporovat egyptského prezidenta Násira, což poskytlo prostor pro Sovětský svaz. Následné události vyvolaly konflikt známý jako Suezská krize, který byl prvním velkým konfliktem na Blízkém východě během studené války. Egypt se ale nestal sovětským satelitem. Znovu se Egypt přiklonil k Západu, když začal spolupracovat se Spojenými státy po uzavření míru po prohrané válce s Izraelem v sedmdesátých letech (Gaddis 2006: 116–118). Egypt byl tak příkladem nespolehlivé země a Spojené státy americké by neměly podle Cohena plýtvat prostředky na získání nebo udržení spojení s tím státem (Cohen 1964).

Spojení Sovětského svazu a Sýrie započalo podobně jako s Egyptem v polovině padesátých let, ale trvalo o poznání déle. Vliv na to měla syrská závislost na sovětských dodávkách zbraní při pokračujícím konfliktu s Izraelem v oblasti Golanských výšin. Sovětský svaz se angažoval také v Jižním Jemenu, kde ekonomicky podporoval komunistický režim (Barrett 2007: 48–54).

Irák představoval velmi nestabilního spojence mocností. Během studené války přecházel od podpory mocností z jedné geostrategické

sféry k druhé. V polovině padesátých let přestal spolupracovat se Sovětským svazem, kvůli sovětské podpoře Kurdů na severu země a podepsal vojensko-politický pakt spolu s Velkou Británií, Iránem, Tureckem a Pákistánem. V sedmdesátých letech Irák opustil CENTO (Central Treaty Organization, dříve Bagdádský pakt) a podepsal dohodu o spolupráci se Sovětským svazem. Po nástupu protiamerické vlády v Iránu, za vlády Saddáma Husajna se Irák přiklonil opět spíše k Západu, kvůli dodávkám zbraní ze Spojených států amerických (Cohen 2003a: 75).

Na obchodu závislý přímořský svět se v minulosti snažil o zajištění spojení s Mezilehlou námořní zónou skrze Irák, Libanon a Saudskou Arábii, byl však neúspěšný. V době vydání první Cohenovy knihy v šedesátých letech se státy západního bloku, zejména tedy Spojené státy americké, snažily o zajištění neutrality některých zemí Blízkého východu, což Cohen vidí jako správný krok a doporučuje stejnou politiku uplatnit například i vůči Jordánsku. Proti snaze udržet si alianční základny ve střední části na Blízkém východě stojí několik faktorů, mezi nimi antiamerický arabský nacionalismus, negativní přístup k odkazu evropského kolonialismu, nebo důsledky Suezské krize. Nejlepší šance na spojení mají Spojené státy i zbytek Západu podle Cohena s nearabskými státy, s Izraelem, Iránem a Tureckem. Turecko nabízí strategickou polohu v těsné blízkosti Sovětského svazu a je ideologicky nakloněno Západu. Vazby na Přímořský na obchodu závislý geostrategický region by měly být upevněny skrze pomoc Turecku s politickými a sociálními reformami a zapojením do mezinárodních organizací. Izrael může nabídnout nejschopnější armádu z hlediska lidského potenciálu na Blízkém východě. Svou pozicí odděluje Egypt od zbytku arabských států a může nabídnout alternativní cestu místo Suezského kanálu. Irán je také strategický svou polohou, ale zejména

pak zásobami ropy. Výhodou pro Spojené státy je tradiční nepřátelství vůči Rusku. Pro Cohena nepředstavuje problém uzavírání spojenečství s nedemokratickými státy. Nemělo by se však v přístupu k těmto zemím na fakt nedemokratičnosti zapomínat. Demokratické státy jsou ve svém spojenečství více stabilní a předvídatelné. U nedemokratického Iránu nelze zavrhnout náhlý obrat směrem ke komunismu nebo neutralitě (Cohen 1964: 247–249).

Největším spojencem na Blízkém východě pro Spojené státy a další země Přímořského geostrategického regionu bylo v období studené války Turecko. V roce 1952 Turecko vstoupilo do Severoatlantické aliance a stalo se stabilním spojencem Západu. Země byla strategicky významná nejen svým umístěním na Blízkém východě, ale také polohou v těsné blízkosti Sovětskému svazu (Leffler 1985). Turecko bylo příkladem země, kde by si podle Cohena měly Spojené státy držet své základny během studené války. Zadržování komunismu v zemích, jejichž spojenečství bylo nestabilní a pouze dočasné představovalo neefektivní způsob obrany amerických pozic na Blízkém východě (Cohen 1964).

Izrael kromě spojeneckého aktéra Spojených států sehrál roli častého destabilizačního prvku uvnitř regionu. Ihned po svém vzniku se Izrael dostal do válečného konfliktu s dalšími státy regionu. Následovaly další konflikty, někdy označované jako arabsko-izraelské války. Ne ve všech konfliktech stály západní země na straně Izraele. Na počátku Sinajské války, která byla součástí Suezské krize, se dostal Západ do sporu, kdy Velká Británie společně s Francií plánovaly útok Izraele na Egypt, zatímco Spojené státy tuto akci odsoudily. Kromě válčení s okolními státy se Izrael potýká s vnitřní nejednotou země, přičemž největším destabilizačním prvkem je arabský separatismus (Čejka 2013).

Po celou dobu studené války lze pozorovat konflikty mezi státy regionu i vlivy mocností z odlišných geostrategických regionů. Pokusy o sjednocení regionu se ukázaly jako neúspěšné. Nezdarem skončila snaha o vytvoření arabské federace Egypta, Libye a Sýrie a jako nefunkční se ukázala také vojenská aliance CENTO. Blízký východ tak vykazoval všechny známky pásma otřesu. Při popisu formování pásma otřesu na Blízkém východě je znatelný Cohenův pohled na události z perspektivy Spojených států. Líčení událostí v Cohenově perspektivě budí dojem, že bez sovětského vlivu by Blízký východ zůstal součástí Přímořského na obchodě závislého regionu. Cohen z vývoje dění na Blízkém východě nevynechává vliv a následné stahování Velké Británie a Francie z regionu, nicméně je neřadí mezi hlavní příčiny vzniku pásma otřesu (Cohen 2009: 71–73).

4.1.2. Blízký východ po konci studené války

Krátce po rozpadu Sovětského svazu viděl Cohen možnost změny statusu Blízkého východu jako pásma otřesu a přesunutí oblasti do sféry Přímořského na obchodě závislého světa. To by se mohlo stát za předpokladu, že se Spojené státy nebudou snažit uplatňovat v regionu svou hegemoniální pozici, ale budou plně spolupracovat se státy západní Evropy. Do budování mírového uspořádání na Blízkém východě by mělo být zapojeno i Rusko, které má stále v oblasti své zájmy (Cohen 1991: 578). Evropa by v budoucnosti mohla mít na Blízkém východě větší vliv než Spojené státy. Cohen předvídal větší zapojení Evropy zejména v Turecku a Iráku (Cohen 1991: 568).

Pásma otřesu jsou ale kromě střetu vlivů vnějších mocností charakteristické také vnitřní heterogenitou a nestabilitou. Pro změnu na Blízkém východě je třeba zajistit rovnováhu mezi místními regionálními mocnostmi, za které Cohen na počátku devadesátých let považoval

Egypt, Irán, Irák, Izrael, Sýrii a Turecko. Tyto státy tvoří nestabilní spojení s dalšími zeměmi regionu. Vnější světové mocnosti jako Spojené státy americké nebo západní Evropa by mohly přispět k vnitřní stabilitě nátlakem na odzbrojení regionu a slibem jednat proti novým agresorům v budoucnu. Nemůžou se však stát garantem bezpečnosti, pokud neustanou soudobé konflikty (Cohen 1991: 568).

Blízký východ po konci studené války zůstává stále pásmem otřesu. Fragmentace regionu zůstává a nemizí ani konflikty mezi státy v oblasti. Jedním z největších konfliktů v devadesátých letech na Blízkém východě byla válka v Perském zálivu, do které se zapojily Spojené státy a široká mezinárodní koalice pod záštitou Organizace spojených národů.

4.1.3. Blízký východ v současnosti

V současnosti se pásmo otřesu na Blízkém východě nachází mezi třemi geostrategickými sférami a nezávislým geopolitickým regionem Jižní Asie. Kromě nátlaku vnějších oblastí čelí konfliktům uvnitř vlastního regionu. Jedná se například o válku v Sýrii, kde se projevují vlivy Spojených států amerických, Evropské unie i Ruské federace. Rusko a Spojené státy v tomto konfliktu stojí proti sobě, přičemž hlavním bodem sporu je osoba syrského prezidenta Bašára Asada. Roli v syrské válce mají také regionální mocnosti, hlavně Irán a Turecko. Irán je spojencem syrského režimu. Turecko stejně jako jeho západní spojenci prosazuje odstoupení prezidenta Asada, ale zároveň se potýká s problematikou kurdských jednotek operujících na severu Sýrie (Gruberová 2016).

V budoucnu se dá podle Cohena očekávat rozšíření blízkovýchodního pásma otřesu na východ do západního Pákistánu. Rozšíření by bylo zapříčiněno mimo jiné kolapsem Afghánistánu. Pákistán by mohl také jako suverénní stát přestat existovat, což by mohlo

vést ke vzniku nového státu v oblasti, kterému Cohen dává jméno Pakhtúnistán¹⁷ (Cohen 2003b: 25).

Západní část pásma otřesu na Blízkém východě by se za určitých podmínek mohla stát součástí nového geopolitického Eurostředomořského regionu. Ten by se skládal ze současné Přímořské Evropy, Maghrebu a zemí na východním pobřeží Středomoří. Celý region by spadl do sféry Na obchodu závislého přímořského geostrategického regionu. Vznik Eurostředomořského regionu závisí podle Cohena zejména na vstupu Turecka do Evropské unie, vyřešení otázky Kypru a na přiblížení Egypta Evropě (Cohen 2003b: 22).

Turecko spolupracuje se zeměmi evropského integračního procesu již od padesátých let minulého století. Aktuálně je prioritní otázkou spolupráce Evropské unie a Turecka řešení migrační krize, z dlouhodobého hlediska je ale nejpalčivějším problémem spor o Kypr. Problém záboru severní části Kypru Tureckem je předmětem sporu již od roku 1974, kdy k této události došlo a zatím se státy neblíží k žádné vzájemné dohodě (EU 2016). V současné době je také otázkou zájem o vstup Turecka, ať již na straně Evropské unie nebo země samotné. Turecko je regionální mocností Blízkého východu a případný vstup do Evropské unie by mohl působit negativně na toto postavení. Obě strany mají nicméně zájem na pokračování spolupráce (Tuček 2016).

Případné utvoření nového geopolitického regionu Eurostředomoří by bylo ovlivněno také arabsko-izraelským konfliktem. Cohen vidí možnost vyřešení konfliktu pomocí ustanovení Palestinského státu podél západního břehu Jordánu a v oblasti Gazy s hlavním městem ve východním Jeruzalémě (Cohen 2003b: 23).

¹⁷ V originále Pakhtoonistan.

Možnost změny statusu Blízkého východu a následné přiblížení Evropě a celému Na obchodu závislému geostrategickému regionu nabízel počáteční optimistický náhled na události Arabského jara, které započaly na konci roku 2010. Události ale nevedly k následné stabilizaci oblasti. Na Blízkém východě se objevily nové konflikty a řada států se potýká s nestabilními režimy. Destabilizačním faktorem v oblasti je také vzestup Islámského státu (Cohen 2015: 375).

V současnosti je Blízký východ stále pásmem otřesu, kde lze pozorovat vnitroregionální nestabilitu a vlivy vnějších mocností. Pásmo otřesu na Blízkém východě plní také další Cohenem stanovený rys a to destabilizační efekt na mezinárodní systém. Situace na Blízkém východě vytváří podmínky pro rozvoj teroristických organizací, působí na migraci, ovlivňuje světový trh a další aspekty mezinárodního systému.

Blízký východ je arénou soupeřících aktérů, kteří se snaží prosadit své zájmy a stávají se zdrojem sílící nestability a nových konfliktů. V rámci regionu se profiluje několik regionálních mocností a dalších důležitých politických center, mezi které patří Turecko, Egypt, Irán, Irák, Saudská Arábie a Izrael. Mezi těmito státy panuje rivalita a žádný z nich nemá dostatečné kapacity a ani dostatečný zájem o sjednocení regionu.

Region je pro světové mocnosti i jiné státy strategicky významný nejen pro zásoby ropy a zemního plynu, ale také jako místo zdroje destabilizačních faktorů mezinárodního systému. V současnosti se jedná například o migrační krizi ovlivňující zejména Evropu a rozmach Islámského státu.

4.2. Pásmo otřesu v jihovýchodní Asii

Druhým pásmem otřesu, které Cohen identifikoval ve své teorii z roku 1963 je jihovýchodní Asie.¹⁸ Stejně jako v případě Blízkého východu se jedná o heterogenní region s koloniální minulostí. Každý ze států tohoto regionu se potýkal s vnitřními problémy. Státy nebyly schopny kontrolovat celé své území, ani zajistit své hranice. Státy regionu byly od sebe vzájemně izolovány a komunikace i obchod byly nasměrovány směrem ven z regionu (Cohen 1964: 253).

Podobně jako jiné části světa i jihovýchodní Asie prošla změnou statusu oblasti. Po dekolonizaci se jihovýchodní Asie vyvíjela směrem k pásmu otřesu, kterým podle Cohena ale nezůstala. Jihovýchodní Asie byla pod vlivem okolních států a světových mocností rozdrobena mezi geostrategické regiony. Za určitých podmínek by se zde mohl vytvořit gateway region (Cohen 2003b: 25).

4.2.1. Formování pásma otřesu v období studené války

Jihovýchodní Asie byla v minulosti místem několika konfliktů, do nichž byly zapojeny světové mocnosti. Během studené války se i zde projevovala rivalita dvou bloků moci. Více než kdekoli jinde na světě zde byl patrný vliv další mocnosti – Číny. Thajsko, Malajsie a Jižní Vietnam byly v šedesátých letech spojenci Západu, Jižní Vietnam byl komunistický a zbývající země - Barma, Laos, Kambodža a Indonésie neutrální. Státy v regionu byly od sebe navzájem izolované, prakticky zde neexistovala pojící infrastruktura, státy nebyly propojeny ani ekonomicky. Mnoho z nich produkovalo stejné vývozní artikly a byly si tak na světovém trhu vzájemnými konkurenty (Cohen 1964: 253–256).

¹⁸ viz příloha č. 11: Pásmo otřesu v jihovýchodní Asii

Státy byly národnostně nejednotné, v oblasti se nacházelo mnoho etnických menšin. Cohen by proto doporučil federativní uspořádání, které by mohlo s některými problémy státům pomoci. Na mnoha místech se nacházely početné čínské diaspory, které je pro zlepšení funkčnosti států třeba začlenit. Jediný možný způsob pro vybudování národní jednoty států vidí Cohen ve vytvoření nových inkluzivních národních identit, které zahrnou více kultur a spojí je v jednu (Cohen 1964: 258).

Důvodem přispívajícím ke konfliktům v rámci pásem otřesu je zájem světových mocností o tuto oblast a jejich mocenské vměšování. V případě jihovýchodní Asie se v šedesátých letech dvacátého století jedná o vnější mocenské vlivy ve dvou pásech. Vnitřní pás mocenského nátlaku představují Indie, Čína, Japonsko a Austrálie, které mají v oblasti převážně ekonomické, kulturní a ideologické zájmy. Vnější pás tvoří dvě světové mocnosti – Sovětský svaz a Spojené státy spolu se západní Evropou. Zájmy vnějšího pásu jsou ekonomické a strategické v globálním kontextu. Vnitřní pás při uplatňování vlivu do oblasti jihovýchodní Asie spolupracuje s vybranými státy vnějšího pásu. Cohen vliv mocností ale nevidí jako jedinou příčinu utvoření a udržování statusu regionů na Blízkém východě a jihovýchodní Asii. Důraz klade na určení vnitřních faktorů způsobujících regionální nestabilitu. Jsou to rozdíly mezi státy, kultura, vzájemná rivalita, ekonomické zaměření, klimatické podmínky a nestabilita vlád. Vliv na podobu regionů má i jejich historické formování a koloniální odkaz evropských mocností. Od ukončení koloniální nadvlády lze vyzorovat v regionu jihovýchodní Asie oslabování mezinárodního obchodu. Tato oblast začala být více napojena na asijské mezinárodní dění a stala se místem přímého vlivu komunistické Číny (Cohen 1964: 260–261).

Pro účely posílení napojení na Západ vidí Cohen jako nejlepší možnost spolupráci skrze Organizaci jihoasijské smlouvy (SEATO).

Tato organizace může pomoci zabránit ovládnutí celého regionu jihovýchodní Asie komunismem a následnému narušení oblasti západního Pacifiku a Indického oceánu. Pro úspěšné fungování potřebuje SEATO přijmout dlouhodobější cíle a propojit se se státy Pobřežní Asie. Tím by vznikla organizace, kterou Cohen navrhuje pojmenovat Maritime Asian Treaty Organization (MATO). MATO by měla stejné struktury jako Severoatlantická aliance (NATO) a úzce by s touto organizací spolupracovala (Cohen 1964: 263–165).

Cílem upevnit vliv Západu v oblasti jihovýchodní Asie není však podle Cohena celkové ovládnutí regionu a tím odebrání jeho statusu pásma otřesu. Jihovýchodní Asie slouží jako bezpečnostní ventil mocenského střetávání Východu a Západu bez nutnosti přímé konfrontace. V budoucnosti je možné rozdělení regionu na třetiny pod vlivem komunistického bloku, Indie a námořních mocností. Cohen také zmiňuje možný rozkol Číny se Sovětským svazem, což by ale neznamenal stáhnutí čínského vlivu z pásma otřesu nebo toleranci přímého útoku Západu na Čínu ze strany Sovětského svazu (Cohen 1964: 265–266).

V Asii měl být v rámci zahraniční politiky Spojených států podobně jako jinde ve světě vytvořen pás zabraňující rozmachu komunistické moci. Prioritou na asijském kontinentu bylo na přelomu čtyřicátých a padesátých let zvýšení a následné udržení vlivu Spojených států v Japonsku a na Filipínách (NSC 48/2 1949: 240–243). Pozornost v Asii byla věnována také Koreji, kde bylo naplánováno pokračování pomoci ve snaze odvrátit komunistický vliv. V květnu 1950 byla podepsána smlouva s Francií, kterou se Spojené státy zavázaly k pomoci proti národněosvobozeneckému hnutí ve Vietnamu. Zahraniční strategie vůči asijským zemím se jako celek odvíjela od snahy zadržetí a snižování moci Sovětského svazu v oblasti (Veselý 2008: 249).

Válka ve Vietnamu se stala jedním z největších konfliktů studené války. Spojené státy se již dříve ve Vietnamu angažovaly a po vypuknutí střetu mezi severem a jihem země se do konfliktu přímo zapojily. Postoj Sovětského svazu byl spíše zdrženlivý, poskytoval nicméně severu Vietnamu materiální podporu. Do konfliktu byla zapojena také Čína. Do konfliktu byly kromě mocností zataženy i okolní státy v regionu, hlavně Laos, přes který vedl hlavní zásobovací koridor spojující Vietnam (Nálevka 2003: 166-170). Konec války ve Vietnamu znamenal podle Cohena také konec pásma otřesu v jihovýchodní Asii (Cohen 2015: 318).

Během vývoje v sedmdesátých a osmdesátých letech se od pásma otřesu v jihovýchodní Asii oddělily Singapur a Indonésie. Tyto dva státy se svou geopolitickou orientací a zejména ekonomickým napojením staly součástí Přímořské Asie a Oceánie a tím i Na obchodu závislého námořního geostrategického regionu (Cohen 1984).

4.2.2. Jihovýchodní Asie po konci studené války

Jihovýchodní Asie prošla od poloviny sedmdesátých let proměnou z pásma otřesu na součást okolních regionů.¹⁹ Jižní část zahrnující Malajsii, Thajsko, Singapur a Indonésii se ekonomicky i politicky zapojila do Přímořského na obchodu závislého světa. Vietnam se připojil k východní Asii a stal se tak součástí Euroasijského kontinentálního regionu. Myanmar byl na počátku devadesátých let izolovaným státem, ale Cohen předpovídal jeho připojení k nezávislému geopolitickému regionu jižní Asie, za předpokladu, že se země politicky a ekonomicky otevře (Cohen 1991: 567–568).

¹⁹ viz příloha č. 12: Proměny regionů podle Saula B. Cohena od druhé světové války do počátku devadesátých let dvacátého století

Ekonomicky významná centra začala sloužit díky obchodu jako spojovací místo geostrategických sfér a geopolitických regionů a mohou tak být označovány za gateway oblasti (Cohen 2003b: 6). Cohen vidí možnost vzniku gateway regionu Pobřežních moří v jihovýchodní Asii. Region by se rozkládal na pobřeží a v pobřežních vodách na jihu Číny od Hongkongu pokračující na jih k Singapuru. Kombinace ekonomického růstu pobřežních oblastí Číny a oslabování komunistického režimu by mohla oblasti napomoci k dosažení gateway statusu a sloužit tak jako propojení světových regionů a zejména pak geostrategických sfér Na obchodu závislého světa a Kontinentálně-námořní východní Asie. Jihozápadní pobřeží Číny by se nestalo samostatným státem, ale autonomní oblastí v konfederativním uspořádání s kontinentální Čínou. Konfederaci vidí Cohen také jako vhodné řešení pro Taiwan, který by se následně stal součástí gateway regionu (Cohen 2003b: 25–26).

Za projev formování gateway regionu by se dalo považovat zformování a fungování organizace Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN). Tato organizace byla založena již na konci šedesátých let, v současnosti však sdružuje země, které Cohen dělí do odlišných regionů. Působnost organizace se postupem času rozšiřovala a nyní sdružuje své členy nejen v kulturních a ekonomických oblastech, ale rozvíjí také spolupráci ve vojenskopolitických otázkách a v oblasti mezinárodní politiky (Flores – Abad 1997).

4.2.3. Jihovýchodní Asie v současnosti

V současnosti je část zemí jihovýchodní Asie součástí geostrategického regionu Kontinentálně-námořní východní Asie. Konkrétně jsou to Vietnam, Laos a Kambodža. Ve Vietnamu se angažovala Čína již během války v druhé polovině dvacátého století (Cohen 2015: 271) a poté se stala největším vývozcem produktů z této

země. V současnosti již není Vietnam na Číně ekonomicky ani bezpečnostně závislý a rozvíjí spolupráci se Spojenými státy i Ruskem. Podobná zahraničněpolitická situace je také v Kambodže a Laosu. Země kromě světových velmocí rozvíjí vztahy v různých oblastech spolupráce také s dalšími zeměmi, například s Thajskem nebo Singapurem (Cohen 2015: 306–308). Ekonomické i bezpečnostní vazby na více zemí z odlišných geostrategických sfér bez konfliktních střetů by mohly být znakem posunu oblasti směrem k typu gateway regionu.

Jihovýchodní Asie není bezkonfliktním regionem. V současné době můžeme pozorovat soupeření Číny s dalšími státy o kontrolu ostrovů v Jihočínském moři. Oblast je významná kvůli nalezištím ropy a zemního plynu (Rapp-Hooper 2016). Nelze ovšem prohlásit tuto oblast za pásmo otřesu, protože nespĺňuje některé z Cohenových kritérií. Dominantní mocností oblasti je Čína, která se zde nestřetává s žádnou další světovou velmocí z odlišného geostrategického regionu.

4.3. Pásmo otřesu v Subsaharské Africe

V první verzi své teorie zařadil Cohen Subsaharskou Afriku do Na obchodu závislého přímořského světa (Cohen 1964). V dalších publikacích Cohen popisuje Afriku jižně od Sahary jako pásmo otřesu, které prošlo s koncem studené války a vývojem v posledním desetiletí opětovnými změnami statusu (Cohen 2015: 417).

Cohen nebere geopolitickou realitu jako něco pevně daného. Při popisu uspořádání světa z geopolitického pohledu je nutné zakomponovat veličinu času, protože geopolitická podoba světa podléhá neustálým změnám. Dynamika je zapříčiněna lidským faktorem, který ovlivňuje povahu mezinárodního systému a mocenské nastavení (Cohen 1982: 237). To se projevuje i na postavení Subsaharské Afriky v rámci

mezinárodního systému. Status této části světa procházel proměnami, od součásti Na obchodu závislého přímořského světa k pásmu otřesu a opětovnému návratu do Přímořského regionu, ale jako strategicky nevýznamná součást (Cohen 1991: 566).

Podobně jako Blízký východ i Subsaharskou Afriku Cohen dělí do sub-regionů. Subsaharská Afrika je však jedním z nejvíce fragmentovaných regionů na světě, lze zde najít více než tisíc etno-lingvistických skupin, což se projevuje i na oblastním členění. Cohen rozeznává celkem šest vnitřních oblastí Subsaharské Afriky. Jedná se o východní, západní, centrální, severní a jižní část a Roh Afriky. Nejedná se o vnitřně propojené oblasti a pouze západní a jižní část mají podle Cohena potenciál pro úspěšné integrační procesy (Cohen 2015: 433).

4.3.1. Subsaharská Afrika v období studené války

Subsaharská Afrika se stává pásmem otřesu během sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století (Cohen 1991: 567). Spojené státy, Sovětský svaz i evropské státy přímo zasahovaly, nebo se skrze další země snažily ovlivnit vývoj v této oblasti. Nejčastěji se jednalo o udržování nebo naopak svržení vlád, které dané mocnosti vyhovovaly, nebo byly naopak negativně vymezené (Cohen 2003b: 7). Hlavní příčinu zformování Subsaharské Afriky do pásma otřesu vidí Cohen stejně jako u Blízkého východu v aktivitách Sovětského svazu, který začal do oblasti pronikat ke konci padesátých let. Západní Evropa byla při ovlivňování Afriky ve strategické výhodě, zejména díky geografické blízkosti, ale také kvůli ekonomickým a kulturním vazbám (Cohen 2003a: 77).

Napětí a nestabilita byly častým rysem států Subsaharské Afriky již od počátku dekolonizace v šedesátých letech dvacátého století. Protivládní povstání a převraty nebyly v této části světa výjimečné

a v mnoha případech byly doprovázeny násilnými střety zneprátelených skupin. Nepokoje panovaly i mezi státy Subsaharské Afriky. Konflikty měly různé příčiny, v mnoha případech se jednalo o válečné střety z důvodu územních nároků (Gedlu 1998: 60–62). Lze najít několik pokusů o politické sjednocení Afriky, převážně se však jedná o neúspěšné projekty (Waisová 2009: 349).

Subsaharská Afrika se stala podobně jako jiné části Země místem projekcí studené války a přetlačování dvou geostrategických regionů. Sovětský svaz se snažil vytvořit z afrických států další své satelity, zatímco Spojené státy i zde aplikovaly politiku zadržování komunismu. Sovětským svazem bylo podporováno například Kongo, ale vliv SSSR zde byl limitovaný. Do Konga projektovaly své zájmy a finanční podporu také evropské země a Spojené státy (Gedlu 1998: 65–66). Sovětský svaz měl z počátku při získávání podpory v Africe výhodu. Nebyl spojován s bývalými kolonizátorskými státy a komunistická ideologie působila pro mnoho afrických vlád jako atraktivní alternativa. V osmdesátých letech však měly obě hlavní velmoci podobnou reputaci napříč Afrikou a nedá se říci, že by jedna mocnost převážila vlivem druhou (Schmidt 2013: 58–63). Pro geostrategické zájmy měly význam zásoby nerostů, kvůli nimž například Spojené státy ignorovaly porušování lidských práv a obrovskou míru korupce v Kongu (Cohen 2003a: 392). Kromě Sovětského svazu a Spojených států se během studené války projevovaly v Africe také vlivy evropských zemí a Číny. Čína a Sovětský svaz ale nevystupovaly při zasahování do Afriky jako spojenci, v mnoha případech byly rivaly i v době, kdy podle Cohenovy teorie ještě patřily oba státy do jednoho geostrategického regionu (Schmidt 2013: 27).

4.3.2. Subsaharská Afrika po konci studené války

S ústupem sovětského vlivu na počátku devadesátých let se Subsaharská Afrika přesouvá zpět do Přímořského na obchodu závislého geostrategického regionu. Stává se ale součástí tzv. marginálního pásma, které je z geostrategického pohledu nevýznamné. Marginální pásmo stojí na okraji světového systému a netěží z ekonomického procesu. Vývoz z těchto částí světa je citlivý na změny trhu a dlouhodobě se potýká s nadprodukcí. Pro zmírnění následků nevýhodného postavení a chudoby Cohen zdůrazňuje důležitost rozvojové pomoci. Při pohledu na marginální pásmo a geopolitické regiony v rámci Na obchodu závislého přímořského světa by mohly být nalezeny podobnosti s vymezením pan-regionů Karla Haushofera, s centry na severní polokouli a na jihu s oblastmi poskytujícími surové materiály. Cohen ale upozorňuje na zastaralost tohoto konceptu. Spojené státy se nesoustředí hlavně na Jižní Ameriku a Evropa se nezaměřuje pouze na Afriku. Nelze tedy aplikovat koncept center na severu a podřízených oblastí umístěných na jih od každé z centrálních oblastí (Cohen 1991: 566–567).

V rámci Subsaharské Afriky se objevily dvě kompresní zóny. Konkrétně se jedná o oblasti Afrického rohu a centrální Afriky. Kompresní zóny se vyznačují vnitřními konflikty, ale bez soupeření vnějších mocností, jako je tomu v případě pásem otřesu. Celá Subsaharská Afrika se dostala do marginální zóny, pro mocnosti geostrategicky nevýznamné části světa (Cohen 2003b: 7). Od přelomu tisíciletí lze ale pozorovat nárůst vlivu Číny, který se v Subsaharské Africe střetává se zájmy Spojených států a Evropy. Tím se z této části světa stává opět pásmo otřesu. Hlavním předmětem zájmu jsou rozšiřování trhu, investice a nerostné suroviny. Rivalita mocností nemá v Africe pouze negativní důsledky. Přináší nové příležitosti pro rozvoj regionu, mezinárodní pomoc, rozvojové investice a všeobecný ekonomický růst. Neřeší ovšem

konflikty a další problémy spojené s chudobou a dalšími faktory ovlivňující tento region (Cohen 2015: 417).

4.3.3. Subsaharská Afrika v současnosti

Subsaharská Afrika je v současné době stále pásmem otřesu, které je ale zároveň tvořeno dvěma kompresními zónami. První zóna představuje spojení centrální části Afriky s Africkým rohem, které Cohen původně (Cohen 2003b: 7) označoval jako dvě oddělené kompresní arény. Druhá kompresní zóna se vyvinula v severní části Subsaharské Afriky. Rozkládá se od Mauretánie až do Súdánu. Vyznačuje se vnitřním bojem muslimských skupin proti křesťanským a velmi vysokou fragmentací (Cohen 2015: 433–434)²⁰.

V oblasti Subsaharské Afriky v současnosti odpovídají Cohenově teorii například konflikty související s činností teroristické skupiny Boko Haram (Campbell 2016) nebo také dlouhotrvající nestabilita v oblasti Afrického rohu (Chonghaile 2016). Ekonomicky je Afrika zaměřena zejména na Evropskou unii a Čínu. Subsaharské státy mezi sebou obchodují jen minimálně a většina z nich je závislá na zahraničním obchodu (Cohen 2015: 425).

Střetávání mocností se v oblasti neodehrává na ideologickém základě, který byl charakteristický pro období studené války. Nyní se zde odehrává ekonomické soupeření, a to hlavně mezi Čínou na jedné straně a Spojenými státy a Evropou na straně druhé. Z bezpečnostního hlediska ovlivňují zájmy mocností existence teroristických skupin napojených na Blízký východ nebo také pirátské aktivity v Adenském zálivu (Cohen 2015: 443).

²⁰ viz příloha č. 13: Kompresní zóny uvnitř subsaharského pásma otřesu

V budoucnu vidí Cohen možnost vytvoření Indicko-oceánského geostrategického regionu, jehož vznik by ovlivnil status Afriky. Dá se přepokládat, že přímořské státy na východě Afriky společně s ostrovy v Indickém oceánu by byly zahrnuty do této nově vytvořené sféry. Celý tento region by byl v případě vzniku pod dominantním postavením Indie (Cohen 2015: 445).

4.4. Evropské pásmo otřesu

Střední a východní Evropa²¹ byly pásmem otřesu mezi světovými válkami. Region byl roztržštěný, spolupráce mezi státy nestálá, vlády zemí nestabilní. Byl zde patrný vliv vnějších mocností, zejména Německa a Sovětského svazu, do jehož sféry vlivu oblast připadla po druhé světové válce (Cohen 1990: 8). Střední a východní Evropa jsou příkladem regionů se strategickým významem a proměnlivým statusem. Prošly vývojem od pásma otřesu k pevné součásti jednoho z geostrategických regionů a poté k mezilehlému regionu s pojící funkcí.

4.4.1. Střední a východní Evropa v období studené války

Po druhé světové válce se středovýchodní Evropa stala součástí Euroasijského kontinentálního světa. Pásmo otřesu tedy v Evropě zmizelo a bylo nahrazeno přímou hranicí mezi dvěma geostrategickými regiony (Cohen 1991: 567). Východní i střední Evropa byly pod pevnou kontrolou Sovětského svazu. Region se sjednotil institucionálně, vstupem do Varšavského paktu, i ideologicky, přijetím komunismu (Hensel – Diehl 1994: 41).

²¹ Střední a východní Evropou je zde myšlen region tvořený bývalými komunistickými evropskými státy kromě Ruska.

I přesto, že jiní autoři řadí střední Evropu mezi pásma otřesu v období po druhé světové válce do roku 1955 kvůli přítomnosti vojenských jednotek Spojených států, Velké Británie a Francie v západním Berlíně v blízkosti jednotek Sovětského svazu (Hensel – Diehl 1994: 41), Cohen tuto oblast již jako pásmo otřesu nevidí. Období krátce po druhé světové válce vnímá jako období, kdy se vytvářely hranice mezi dvěma tehdejšími geostrategickými regiony (Cohen 1991: 567).

Region nebyl po celou dobu studené války zcela jednotný. Dominance Sovětského svazu však nebyla narušena a tak region zůstal pevnou součástí Euroasijského kontinentálního světa (Cohen 1991: 567). Narušení jednoty by se dalo pozorovat například při východoněmeckém povstání v roce 1953, Polském a Maďarském povstání v roce 1956 nebo také například při invazi vojsk varšavské smlouvy v roce 1968 do Československa. Dalším příkladem by mohl být vývoj nezávislé politiky Jugoslávie nebo izolace Albánie (Kennedy 1996: 459–460). Tyto krize uvnitř Kontinentálního světa ale neznamenalý narušení dominance mocností nacházejících se uvnitř regionu. Aby se ze střední nebo východní Evropy stalo pásmo otřesu, musely by do konfliktů být zapojeny mocnosti z jiného geostrategického regionu. Stalo by se tak v případě, kdy by například Spojené státy využily situace v Polsku nebo dalších událostí a zasáhly, čímž by mohly narušit stabilitu regionu a vytvořit pásmo otřesu (Cohen 1991: 567).

Střední a východní Evropa byly brány jako součást východního bloku i v rámci tvorby zahraniční politiky Spojených států. Oficiální direktiva Rady národní bezpečnosti NSC 162/2 (1953: 8–11) přistupovala k možnosti odtržení nějakého z evropských sovětských satelitů zdrženlivě. Stejně opatrné se jevily i reálné kroky americké administrativy, když například Spojené státy neposkytly pomoc maďarskému povstání

proti komunistické moci v roce 1956 (Ambrose – Brinkley 2011: 156–157).

4.4.2. Střední a východní Evropa po konci studené války

S koncem komunistických režimů v Evropě na přelomu osmdesátých a devadesátých let se stal tento prostor častým předmětem debat o jeho zařazení v rámci světového systému (O'Loughlin 2000: 34–35). S rozpadem sovětského svazu se střední a východní Evropa dostaly na pomezí dvou geostrategických regionů. Nestaly se však pásmem otřesu, kde by se dva světové regiony střetávaly, střední Evropa se přiblížila západní Evropě a východní Evropa se stala gateway regionem poskytujícím prostor pro sblížení a obnovu světové rovnováhy. Cohen předvídá převzetí modelu politických institucí a ekonomického nastavení států středovýchodní Evropy po vzoru Evropy západní, přičemž ale východní Evropa zůstane otevřena vlivům z Ruska, zejména těm ekonomickým. Ve vojenských záležitostech bude muset východní Evropa nalézt řešení, které nebude ohrožovat ruskou bezpečnost. Cohen nepředpovídá vznik pásma otřesu v této oblasti z důvodu potřeby západního trhu ze strany Ruska pro obnovu země. Tato potřeba vyváží obavy Západu z ruské vojenské síly. Soupeření a přetlačování charakteristické pro pásmo otřesu by bylo pro obě strany nevýhodné, naproti tomu spolupráce v této oblasti může přinést užitek (Cohen 1991: 570–572).

Cohen do východní Evropy řadí také oblast Balkánu. V devadesátých letech se zde odehrál konflikt doprovázející rozpad Jugoslávie. Oblast se stala fragmentovanou a do konfliktu se zapojily také státy z jiných regionů (Hensel – Diehl 1994: 39). Důvodem, proč se oblast Balkánu nestala pásmem otřesu, je absence soupeření mocností na tomto území. Rusko, Spojené státy, ani Přímořská Evropa neměly žádné

zásadní zájmy na Balkáně a tudíž o prosazení těchto zájmů nesoupeřily (Cohen 2003a: 218).

Jedním z možných postupů, jak zabránit opětovnému zformování pásma otřesu v Evropě je podle Cohena zmírnění míry roztříštěnosti. Cohen však preferuje integraci uvnitř regionu střední a východní Evropy, snahu připojit region k Západu vidí spíše jako hrozbu (Cohen 1991: 568). Pro některé státy střední a východní Evropy je napojení na Rusko stále důležité. Význam má zejména napojení na dodávky ruské ropy a plynu. Nerostné suroviny představují hlavní obchodní artikl obchodní výměny (Cohen 1991: 572) a mohou sloužit také jako mocenská zbraň. To se projevilo například při tzv. plynových krizích, kdy byly kvůli neshodám Ruska a Ukrajiny zastaveny dodávky plynu do Evropy (Tichý 2009).

V roce 2005 vytvořil Cohen v rámci své teorie koncept konvergentní euroasijské zóny, která se mimo jiné rozkládá také ve východní Evropě. Konkrétně překrývá oblasti států Pobaltí, Běloruska, Ukrajiny, Rumunska, Moldavska a Bulharska. Oblast pokračuje z Evropy dále a navazuje na Zakavkazsko, střední a východní Asii. Cohen vidí nebezpečí v mocenském vměšování Spojených států do této oblasti. Euroasijské mocnosti sbíhající se v této zóně udržují geopolitickou rovnováhu, kterou vliv Spojených států amerických narušuje, čímž může způsobit přeměnu zóny na pásmo otřesu (Cohen 2005).

Na americké narušování konvergentní zóny reaguje ve velké míře Ruská federace. Rozpad Sovětského svazu zapříčinil uvažování o prostoru, který byl v minulosti ve sféře vlivu sovětů, jako o uvolněném území, kam nyní můžou Spojené státy rozšířit svou moc. Rusko ale dokázalo znovunabýt svou schopnost ovlivňovat situaci na tomto území a konkurovat Spojeným státům. Ruská federace i nadále představuje světovou vojenskou velmoc, která na rozdíl od Spojených států disponuje

strategickou výhodou plynoucí z umístění v blízkosti oblastí zájmu (Cohen 2005: 11–13).

Jedním z projevů mocenských vlivů v konvergentní zóně je rozšiřování Severoatlantické aliance. K narušení konvergentní zóny skrze NATO začalo docházet od roku 1998, kdy Spojené státy zahájily jednání s Pobaltskými státy o budoucím vstupu do aliance. První krok ve vyjednávání o vstupu byl učiněn mezi Spojenými státy a zeměmi Pobaltí bez předchozí konzultace s ostatními členy NATO nebo s dalšími zainteresovanými mocnostmi. Jako jeden z důvodů potřeby rozšířit alianční základny směrem na východ a do centrální Asie vidí Cohen ve válkách v Afghánistánu a Iráku. Tyto nové základny představují méně nákladné alternativy, které jsou navíc umístěné blíže místům konfliktů (Cohen 2005: 4–7).

Za destabilizační vliv na konvergentní zónu by se dala považovat například také snaha Spojených států vybudovat ve střední Evropě tzv. protiraketový deštník i přesto, že se střední Evropa nenachází podle Cohena přímo v konvergentní zóně, ale v její těsné blízkosti. Plán zahrnoval vybudování raketové základny v Polsku a na něj nepojeného radaru v České republice. Záměr Spojených států se však setkal s protesty Ruské federace i negativním přijetím části veřejnosti v Polsku i České republice. Plán byl ze strany Spojených států zrušen (The White House 2009).

4.4.3. Střední a východní Evropa v současnosti

Největším dosavadním narušením konvergentní zóny ze strany Spojených států je podle Cohena podpora přijetí Ukrajiny do NATO. Ukrajina představuje pro Rusko důležité území z politicko-psychologických důvodů. Na území Ukrajiny se v historii rozkládalo

centrum Kyjevské Rusy, která je považována za kolébku dnešního moderního Ruska. V současnosti se na Ukrajině nacházejí početné ruské menšiny. Ze strategického hlediska by případné připojení Ukrajiny k Severoatlantické alianci představovalo ohrožení přístupu Ruska k Černému moři. V roce 2005 upozorňuje Cohen na pravděpodobnost separatistického konfliktu v případě přijetí Ukrajiny do NATO (Cohen 2005: 4–7).

V rozšiřování vlivu Evropské unie Cohen ve svém příspěvku o konvergentní zóně z roku 2005 (Cohen 2005: 19–20) takovou hrozbu nevidí. Přiblížení Evropské unii je pozitivním krokem pro ukrajinskou ekonomiku. Pro hospodářský rozvoj země je dostatečným krokem připojení k programům politiky sousedství. Pro svůj rozvoj se Ukrajina nepotřebuje zapojovat přímo do Unie (Cohen 2005: 6). Později však svůj náhled pozměňuje a staví vlivy Evropské unie na stejnou úroveň destabilizační hrozby jako působení Spojených států a další možné rozšiřování Severoatlantické aliance. Pro zamezení separatistických tendencí uvnitř Ukrajiny Cohen doporučuje uzavřít smlouvy o spolupráci s Evropskou unií i Severoatlantickou aliancí, které nicméně deklarují, že se Ukrajina nestane jejich integrální součástí. Východ Ukrajiny by se měl stát autonomní oblastí s garantovanou svobodou pohybu a obchodu s Ruskou federací (Cohen 2015: 253–257).

Ukrajina je významná svou geostrategickou polohou na pomezí Evropy a Ruska. Je také významným transitním státem pro dodávky ropy a zemního plynu do Evropy. Důležitou roli sehraává jako stát na pobřeží Černého moře (Espinás 2010: 53–54). Význam východní Evropy a oblasti současné Ukrajiny popisoval ve své teorii již Halford Mackinder. Ukrajina tvoří vstupní bránu do Heartlandu, který představuje klíčovou oblast pro stát usilující o velmocenské globální postavení (Mackinder 1942: 95–108). Ukrajina a zejména z převážné většiny etnicky ruský Donbas

a Krym představují pro Rusko významné oblasti a rozšiřování vlivu západních zemí znamená mocenské ohrožení (Cohen 2010: 159).

Rozšíření moci Spojených států nebo Evropské unie na Ukrajinu, hlavně východních částí země, považuje Cohen z geopolitického hlediska za neudržitelné. Oblast střetu zájmu se nachází blíže centru moci Ruské federace, což spolu s významem oblasti staví Rusko do výhodnější pozice oproti centru moci Evropské unie v západní Evropě nebo dokonce Spojeným státům s centrem na jiném kontinentě (Cohen 2010: 159). Cohen projevuje obavy zejména z vlivu USA a možnosti rozšiřování NATO (Cohen 2005). Ukrajina se stala členem organizace Partnerství pro mír a účastnila se několika operací NATO (Espinass 2010: 53–55). V současnosti však můžeme sledovat konflikt, který eskaloval po podepsání asociačních dohod s Evropskou unií. Do konfliktu jsou zapojeny separatistické skupiny ukrajinských občanů, ukrajinská vláda a Ruská federace. Za počátek ukrajinské krize můžeme považovat rok 2013, kdy tehdejší ukrajinský prezident Viktor Janukovyč odmítl podepsat připravenou asociační dohodu s Evropskou unií, což následně vyvolalo protesty, které se vyvinuly do násilných střetů (CSIS 2013).

Současný konflikt na Ukrajině ukazuje, že ne pouze vliv Spojených států amerických je pro narušení stability konvergentní zóny potenciálně nebezpečný. Stabilita uvnitř zóny je podle Cohena (2005) zajištěna respektováním jejího statusu zde se sbíhajícími mocnostmi. Rozšiřování Evropské unie znamená narušení vzájemného respektu mocností. Státy, jejichž moc se sbíhá v euroasijské konvergentní zóně, již nadále plně nerespektují udržování rovnováhy, což může vést až k vytvoření pásma otřesu.

Vliv Spojených států má destabilizační efekt i uvnitř samotné Evropské unie. Konkrétně se tento vliv projevilo například v případě neshod mezi státy západní Evropy a USA v postoji k válce v Iráku.

Některé členské státy Evropské unie ze střední a východní Evropy se postavily na stranu Spojených států a vytvořily tzv. koalici ochotných. V přístupu Spojených států ke snaze získat podporu pro válku v Iráku se projevilo unilaterální jednání, které Cohen vidí jako potenciálně nebezpečné. Vede k rozvolňování vztahů mezi spojenci a ke snaze Evropy o větší nezávislost na Spojených státech v politické i ekonomické sféře.

V současnosti je oblast střední Evropy součástí Na obchodu závislého přímořského geostrategického regionu a východní Evropa konvergentní zónou, kde by zainteresované mocnosti měly vzájemně respektovat své zájmy. Zájmy států mohou být v některých případech protichůdné a snahy ovlivnit dění ve vlastní prospěch mohou způsobit rivalitu typickou pro pásma otřesu (Cohen 2015: 245–246).

5. Závěr

Práci Saula B. Cohena lze zařadit mezi klasické teorie geopolitiky, které člení svět na oblasti se specifickými charakteristikami. Svět je podle Cohenovy teorie hierarchicky uspořádán v několika úrovních. Nevyšší úrovní geopolitického členění jsou geostrategické regiony nebo také geostrategické sféry. Nižší jednotkou jsou pak geopolitické regiony, které jsou více soudržné. Další úrovní jsou národní státy, které jsou dále děleny na sub-národní územní jednotky. Státy jsou také hierarchicky odstupňované a to podle míry moci v systému.

Cohen přistupuje k výzkumu geopolitické reality z globálního hlediska, což se ale nevyklučuje s jeho důrazem na regiony. Svět je rozdělen na vnitřně propojené oblasti, které jsou tvořeny pomocí charakteristických znaků, kultury, ideologie a dalších pojících prvků. Pro soudržnost dané oblasti jsou důležité vnitřní komunikační a infrastrukturní kanály, skrze které prochází výměna informací, zboží a lidí. Regiony jsou ve větší míře propojeny vnitřně, což ale neznamená, že jsou izolovány od sousedních oblastí. Celý svět je globálně propojen, komunikace probíhá napříč regiony.

V jednotlivých oblastech a regionech se nacházejí dominantní mocnosti. Tyto státy projektují svou moc uvnitř svého domácího regionu, ale také mohou uplatňovat své zájmy globálně. Cohen dělí státy podle kritérií, jako jsou například lidské a materiální zdroje, dispozice jadernými zbraněmi, nebo mocenský dosah států v rámci a napříč světovými regiony, do pěti úrovní moci. Mocnostmi prvního řádu jsou například Spojené státy, Rusko, Evropská unie nebo Čína. Státy druhého řádu bychom mohli nazvat regionálními mocnostmi. Jsou jimi například Indie, Brazílie nebo Kanada.

V celé Cohenově teorii je patrná inspirace pracemi Alfreda Mahana, Halforda Mackindera a Nicholase Spykmana. Cohen čerpal podněty také

z jiných teorií, u těchto autorů je ale vliv nejsilnější. V Mahanově případě se jedná o dichotomii námořní a pozemní moci, která v Cohenově teorii zpočátku kopírovala bipolární rozdělení světa. Mackinderovu a Spykmanovu teorii Cohen převážně kritizuje a snaží se o stanovení jiných východisek pro geopolitickou organizaci světa, než jsou Heartland a Rimland. Koncept Rimlandu je pro Cohena nepřijatelný zejména ve spojení se zahraniční politikou Spojených států a doktrínou zadržování komunismu uplatňovanou v době studené války.

Cohen odmítá možnost stanovení univerzální teorie platné napříč časem. Mezinárodní systém vidí jako živoucí organismus, který se vyvíjí a proměňuje. Geopolitická realita je zejména kvůli lidskému faktoru nestálá a její podoba je vázána na konkrétní bod v historii. Tento vývojový přístup umožňuje Cohenovi zapracovat do teorie proměny mezinárodního systému, aniž by musel opustit základní koncepty své práce. Nelze stanovit hlavní příčinu změn v jeho teorii. Změny v Cohenově práci reagují na proměny mezinárodního systému, které se váží na mnoho faktorů, jako jsou například mocenský nárůst nebo pokles různých aktérů, ekonomické změny, nebo válečné konflikty. Konec studené války tedy nepředstavuje pro Cohenovu teorii razantní změnu.

První větší změnu ve svém díle provádí Cohen ještě před rozpadem Sovětského svazu na počátku osmdesátých let dvacátého století. Reflektuje zde rozvolnění bipolárního rozdělení světa zapříčiněné zejména mocenským nárůstem regionálních mocností označovaných v Cohenově teorii jako mocnosti druhého řádu. Cohen tedy nevidí jako hlavní příčinu ústupu bipolárního uspořádání rozpad Sovětského svazu, ale vývoj spojený s posilováním jiných státních aktérů.

Po rozpadu východního bloku Cohen odmítá teze o konci historie a nevidí potřebu výrazněji revidovat svou teorii. Zůstává u základního rámce své práce, v rámci kterého se geopolitická realita v čase vyvíjí.

V šedesátých letech Cohen stanovuje dva geostrategické regiony – Na obchodu závislý přímořský svět a Euroasijský kontinentální svět. Jako pravděpodobné vidí utvoření třetího geostrategického regionu v oblasti indického subkontinentu. Tato část světa se podle Cohena formuje do podoby nezávislého geopolitického regionu, který nespadá do žádné z geostrategických sfér.

Rozpad východního bloku neznamena zánik Euroasijského kontinentálního geostrategického regionu. Tento region i nadále tvoří zastřešující oblast pro euroasijskou část světa s dominantním postavením Ruska. Cohen ve své teorii pracuje s konfliktním potenciálem mezi geostrategickými regiony, ani v době studné války však neprosazuje myšlenku porážení jednoho regionu druhým. Mocnosti by měly usilovat o dosažení rovnováhy mezinárodního systému.

S mocenským nárůstem a otevřením ekonomiky Číny vzniká na přelomu tisíciletí třetí geostrategický region Kontinentálně-námořní východní Asie. Dva původní geostrategické regiony a jeden nezávislý geopolitický region na mapě dělení světa zůstávají. Nově vzniká v Evropě a Asii konvergentní zóna, kde se sbíhá pět mocností. Tato zóna disponuje potenciálem pro změnu statusu na gateway region, nebo se také může vlivem porušování mocenské rovnováhy stát pásmem otřesu.

Pásmo otřesu je další typ oblasti, který Cohen kromě geostrategických a geopolitických regionů používá pro popis geopolitické reality. Koncept konfliktní oblasti se strategickým významem není v geopolitice zcela nový a objevil se různě definovaný v geopolitických teoriích již před Cohenovým dílem. O konfliktním území přitahujícím pozornost světových mocností psal již například Alfred Mahan. Cohen vypracoval vlastní definici pásma otřesu pro účely zařazení specifických mezilehlých oblastí do geopolitické mapy světa. Pásmo otřesu jsou

území, která nelze zařadit do žádného ze světových regionů, ani netvoří jednotnou oblast.

Právě pásma otřesu byla hlavním předmětem zájmu této práce. Cílem práce bylo na základě obsahové analýzy zjistit, jak se pásma otřesu v teorii Saula B. Cohena vyvíjela, na základě čeho tyto oblasti vymezoval a zda byl při určování definičních znaků mezi jednotlivými verzemi své teorie konzistentní.

Na základě výsledků této práce lze říci, že ve všech dílech definuje Cohen pásma otřesu konzistentně se stejnými charakteristickými rysy ve všech zkoumaných obdobích mezinárodního systému. Pásma otřesu jsou shodně ve všech vývojových etapách mezinárodního systému vymezena za pomoci těchto definičních znaků:

1. heterogenní, fragmentované a politicky nejednotné regiony;
2. střetávají se zde dvě a více vnějších mocností z odlišných geostrategických sfér nebo nezávislých geopolitických regionů, které zde působí jako rivalové;
3. oblast s konflikty mezi státy uvnitř regionu;
4. nacházejí se na pomezí geostrategických nebo nezávislých geopolitických regionů.

Vymezené definiční znaky se nemusejí ve všech pásmech otřesu projevovat totožně. Mocnosti mohou soupeřit různými způsoby a usilovat o odlišné zájmy. Také konflikty uvnitř regionů mají odlišnou podobu a projevují se v různé intenzitě. Kromě stanovených definičních znaků je společným znakem většiny pásem otřesu koloniální minulost. Tento znak se netýká například východní Evropy. Cohen koloniální historii neurčuje jako nutné kritérium, pouze jako jeden z faktorů utváření podmínek pro vznik pásma otřesu.

V Cohenově teorii nepředstavují pásma otřesu oblasti, které je pro strategickou výhodu nutné ovládat. Naopak před snahou získat mocenskou převahu nad celým pásmem otřesu Cohen varuje. V období studené války doporučuje držet základny v zemích se stabilním spojenectvím a stažení ze zemí, které jsou svou zahraničněpolitickou orientací nestálé.

Cohen stanovuje v první verzi své práce dvě pásma otřesu – Blízký východ a jihovýchodní Asii. Blízký východ je jako pásmo otřesu popisován shodně ve všech Cohenových dílech. Status pásma otřesu si tato oblast udržuje stabilně již od druhé světové války, po jejímž konci se odtud začaly postupně stahovat Velká Británie a Francie a naopak začal do oblasti mocensky pronikat Sovětský svaz. V době studené války byl na Blízkém východě patrný střet dvou mocností bipolárního konfliktu – Spojených států amerických a Sovětského svazu. Po rozpadu východního bloku nedošlo ke stabilizaci situace, region je i nadále fragmentovaný, objevují se zde konflikty mezi státy uvnitř oblasti a je zde patrný vliv vnějších mocností. V současnosti je status pásma otřesu Blízkého východu viditelný například na konfliktu v Sýrii, který působí nestabilitu v celé oblasti a do něhož zasahují také mocnosti z více rozdílných geostrategických regionů.

Jihovýchodní Asie se stala pásmem otřesu podobně jako Blízký východ s dekolonizačními procesy a šířením vlivu Sovětského svazu. V oblasti jihovýchodní Asie byl kromě moci Spojených států a Sovětského svazu silný také vliv Číny. Pásmo otřesu v této oblasti podle Cohena mizí s koncem války ve Vietnamu. Jihovýchodní Asie zůstává fragmentovaná, ale začleňuje se do okolních regionů. V současné době oblast nesplňuje Cohenova kritéria pro pásmo otřesu. Zejména díky ekonomickému rozvoji lze pozorovat posun směrem k dalšímu typu oblasti, kterým je gateway region.

V osmdesátých letech označuje Cohen jako pásmo otřesu také oblast Subsaharské Afriky. Subsaharská Afrika se stává pásmem otřesu po dekolonizaci vlivem vnitřní nestability a fragmentace regionu a vlivem mocenského vměšování vnějších mocností. S ústupem sovětského vlivu se Subsaharská Afrika přesouvá zpět do sféry Přímořského geostrategického regionu, jehož byla součástí před dekolonizačními procesy. Stává se ale součástí tzv. marginálního pásma, které je z geostrategického pohledu nevýznamné. K obnově pásma otřesu dochází s nárůstem vlivu Číny, který se v Subsaharské Africe střetává se zájmy Spojených států a Evropy.

Střední a východní Evropa byly pásmem otřesu mezi světovými válkami. Po druhé světové válce se oblast stala součástí Euroasijského kontinentálního regionu. Po konci studené války se střední Evropa přesouvá do Na obchodu závislého přímořského regionu. Východní Evropu na počátku devadesátých let Cohen definuje jako gateway region, v roce 2005 však formuje koncept konvergentní zóny, do které východní Evropa v současné době spadá.

Na změnách umístění pásem otřesu se odráží Cohenův přístup ke geopolitické realitě jako k dynamicky se vyvíjejícímu obrazu uspořádání světa. Z analýzy událostí v daných časových úsecích je patrné, že každá z označených oblastí splňovala všechna definiční kritéria pro pásma otřesu. Cohen bral při posuzování statusu daných oblastí v úvahu regionální dění i globální souvislosti.

Určení pásem otřesu v Cohenově teorii není bez kritiky a neshoduje se plně s vymezením podobných oblastí jinými autory. Cohen například nikdy neoznačil za pásmo otřesu Střední Ameriku. Vliv Sovětského svazu na Kubě a v Nikaragui nepředstavoval narušení dominance Spojených států amerických v regionu. Aby mohla být oblast označena za pásmo otřesu, je nutné, aby splňovala všechny definiční

znaky. Cohenův koncept pásma otřesu se od definic jiných autorů liší zejména ve faktoru střetu mocností z odlišných geostrategických regionů.

V dalších verzích své teorie Cohen přidává kromě pásem otřesu další typy oblastí. Jedná se o gateway regiony, kompresní oblasti a konvergentní zóny. Gateway zóny představují oblasti spojující světové regiony. Zájmy mocností se zde nestřetávají v konfliktech jako je tomu v případě pásem otřesu. Zájmy se propojují, doplňují a dochází zde k rozvoji vzájemných vztahů mezi státy z rozdílných regionů. Kompresní zóny jsou podobně jako pásma otřesu fragmentované a vnitřně nestabilní oblasti. Nepředstavují však místa soupeření mocností.

Koncept konvergentní zóny se v Cohenově teorii pojí s Euroasií. Tato oblast disponuje potenciálem pro gateway region, ale také se může vlivem porušování mocenské rovnováhy a respektu mocenských zájmů zformovat do podoby pásma otřesu s dalekosáhlým destabilizačním efektem na celý mezinárodní systém. V rámci euroasijské konvergentní zóny se sbíhá pět světových mocností, které udržovaly stabilitu oblasti respektováním vzájemných sfér moci a zájmů.

Cohen přidává nové typy oblastí tak, aby jeho teorie stále odpovídala stávající podobě geopolitické reality. Nemění tedy základy teorie, ale celou práci rozšiřuje a nabaluje na ni nové koncepty. Tím autor zachovává zdání konzistentnosti a celistvosti své práce.

Celá Cohenova teorie je psána z pohledu vědce ze Spojených států amerických, což sám autor přiznává. I přesto se však snaží o popis geopolitické reality, na který je možné pohlížet univerzálně. V některých svých dílech (například Cohen 1982) se snaží vytvořit podklady vhodné pro práci politiků při tvorbě dlouhodobějších zahraničně-politických plánů. Právě účelem klasické geopolitiky se zabývá část výzkumu kritické geopolitiky. Cohen se nesnaží o poskytnutí přesného návodu pro

zahraniční politiku, snaží se o poskytnutí rámce, který vychází z geopolitické reality dané doby.

V Cohenových dílech lze vyzorovat vliv soudobé zahraniční politiky Spojených států. Autor jednání Spojených států v zahraničních záležitostech převážně kritizuje a snaží se poskytnutí rad, které by vedly ke stabilitě mezinárodního systému, což je podle Cohena v zájmu nejen Spojených států, ale i ostatních zemí světa. V době studené války kritizuje politiku zadržování komunismu, ale zrod pásem otřesu vidí hlavně v mocenském rozmachu Sovětského svazu. Se vznikem euroasijské konvergentní zóny se situace mění a potenciální hrozbu pro vznik nového pásma otřesu vidí Cohen zejména v zahraničněpolitických aktivitách Spojených států.

Geopolitická realita i nadále prochází dalším vývojem. Cohenovu teorii lze však i nadále považovat za planou. V současnosti můžeme sledovat konflikt na Ukrajině, který je možné v rámci Cohenovy teorie vysvětlit jako důsledek narušení stability euroasijské konvergentní zóny. Pokud by i nadále sílil vnější tlak mocností z rozdílných světových regionů v oblasti a nebyla by obnovena vnitřní stabilita Ukrajiny, dá se předpokládat vznik pásma otřesu.

Cohenova teorie reflektuje proměny mezinárodního systému, aniž by autor opouštěl základní koncepty své práce. Definiční znaky pásma otřesu jsou v Cohenově teorii pevně stanovené, autor nicméně v rámci své práce vytvořil další typy oblastí tak, aby odpovídaly aktuální situaci v rámci daného území a stávající podobě mezinárodního systému.

Seznam literatury

Ambrose, Stephen E. – Brinkley, Douglas G. (2011). *Rise to Globalism: American foreign policy since 1938* (New York: Penguin Books).

Aristotle (2011). *The Ideal State*. In: Kasperson, Roger E. – Minghi, Julian V. *The Structure of Political Geography* (New Brunswick: Transaction Publishers), s. 13–16.

Barrett, Roby C. (2007). *The Greater Middle East and the Cold War* (London: I. B. Tauris).

Campbell, John (2016). Nigeria's Buhari Moves to Fix Deficiencies in Fight Against Boko Haram. *Council on Foreign Relations* (dostupné na: <http://blogs.cfr.org/campbell/2016/01/06/nigerias-buhari-moves-to-fix-deficiencies-in-fight-against-boko-haram/>, 8. 4. 2016).

Cohen, Saul B. (1964). *Geography and Politics in a Divided World* (London: Methuen).

Cohen, Saul B. (1982). A new map of global political equilibrium: a developmental approach. *Political Geography Quarterly*, Vol. 1, Nr. 3, s. 223–241.

Cohen, Saul B. (1984). Asymmetrical states and world geopolitical equilibrium. *SAIS Review*, Vol. 4, Nr. 2, s. 193–212.

Cohen, Saul B. (1990). The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect. *Journal of Geography*, Vol. 89, Nr. 1, s. 2–12.

Cohen, Saul B. (1991). Presidential Address: Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 81, Nr. 4, s. 551–580.

Cohen, Saul B. (1992). Policy Prescriptions for the Post Cold War World. *The Professional Geographer*, Vol. 44, Nr. 1, s. 13–16.

Cohen, Saul B. (2003a). *Geopolitics of the World System* (Lanham: Rowman&Littelfield Publishers).

Cohen Saul B. (2003b). Geopolitical realities and United States foreign policy. *Political Geography* Vol. 22, Nr. 1, s. 1–33.

Cohen, Saul B. (2005). The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt? *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, Nr. 1, s. 1–22.

Cohen, Saul B. (2009). *Geopolitics: The Geography of International Relations* (Plymouth: Rowman & Littlefield).

Cohen, Saul B. (2010). Evaluating Systemic Geopolitics – A Twenty-First Century View. *Geopolitics*, Vol. 15, Nr. 1, s. 157–164.

Cohen, Saul B. (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Třetí, přepracované vydání (Plymouth: Rowman & Littlefield).

CSIS (2013). *The Ukraine Crisis Timeline* (dostupné na <http://csis.org/ukraine/kyiv.htm#0>, 2. 3. 2015).

Čejka, Marek (2013). *Izrael a Palestina. Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu* (Brno: Barrister & Principal).

Chonghaile, Clár Ní (2016). Somalia stumbling along 'bumpy and difficult' path to peace and prosperity. *The Guardian* (dostupné na: <http://www.theguardian.com/global-development/2016/jan/25/somalia-stumbling-bumpy-difficult-path-peace-prosperity-nicholas-kay-al-shabaab>, 9. 4. 2016).

Dahlman, Carl T. (2009a). *Geopolitics*. In: Gallaher, Carolyn – Dahlman, Carl T. – Gilmartin, Mary – Mountz, Alison – Shirlow, Peter. Key Concepts in Political Geography, (London: Sage), s. 87–98.

Dahlman, Carl T. (2009b). *Regionalism*. In: Gallaher, Carolyn – Dahlman, Carl T. – Gilmartin, Mary – Mountz, Alison – Shirlow, Peter. *Key Concepts in Political Geography*, (London: Sage), s. 210–222.

Dodds, Klaus (2003). *Cold War Geopolitics*. In: Agnew, John – Mitchell, Katharyne – Toal, Gerard (eds.). *A Companion to Political Geography* (Maiden: Blackwell Publisher), s. 204–218.

Espinass, Gary D. (2010). Ukraine's Defense Engagement with the United States, *Journal of International Affairs*, Vol. 63, Nr. 2, s. 53-63.

EU (2016). *Evropská unie a Turecko* (dostupné na: <http://avrupa.info.tr/en/eu-and-turkey/history.html>, 23. 3. 2016).

Flores, Jamil M. – Abad, Jun (1997). *History* (dostupné na: <http://www.asean.org/asean/about-asean/history/>, 26. 3. 2016).

Fukuyama, Francis (2002). *Konec dějin a poslední člověk* (Praha: Rybka Publishers).

Gaddis, John L. (2006). *Studená válka* (Praha: Slovart).

Gedlu, Mesfin (1998). *Subsaharská Afrika – problémy demokracie, nacionalismu a mezinárodních vztahů* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů).

Gruberová, Zuzana (2016). *Pět let války v Sýrii: stav a perspektivy* (dostupné na: <http://www.iir.cz/article/pet-let-konfliktu-v-syrii-stav-a-perspektivy>, 23. 3. 2016).

Grygiel, Jakub J. (2006). *Great Powers and Geopolitical Change* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press).

Hensel, Paul R. – Diehl, Paul F. (1994). Testing empirical propositions about shatterbelts, 1945–76. *Political Geography*, Vol. 13, Nr. 1, s. 33–51.

Hnízdo, Bořek (1995). *Mezinárodní perspektivy politických regionů* (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku).

Institut de Stratégie et des Conflits (2005). *Géographie et politique en Afrique au XXIe siècle. Concepts opératoires et stratégies d'insertion dans l'espace mondial* (dostupné na: http://www.institut-strategie.fr/Strategie_80_Ropivia.htm, 22. 2. 2016).

Kelly, Philip L. (1986). Escalation of regional conflict: testing the shatterbelt concept. *Political Geography Quarterly*, Vol. 5, Nr. 2, s. 161–180.

Kennedy, Paul (1996). *Vzestup a pád velmocí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

Kupka, Martin (2001). Moderní geopolitické teorie v USA. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 36, Nr. 2, s. 83–97.

Leffler, Melvyn P. (1985). Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945–1952. *The Journal of American History*, Vol. 71, Nr. 4, s. 807–825.

Mackinder, Halford J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, Vol. 23, Nr. 4, s. 421–437.

Mackinder, Halford J. (1942). *Democratic Ideals and Reality* (Washington: National Defence University Press).

Mackinder, Halford J. (1943). The Round World and the Winning of the Peace. *Foreign Affairs*, Vo. 21, Nr. 4., s. 595–605.

Mahan, Alfred T. (2004). *The Influence of Sea Power Upon History* (dostupné na: <http://www.gutenberg.org/files/13529/13529-h/13529-h.htm>, 1. 2. 2016).

Meinig, Donald W. (1956). Heartland and Rimland in Eurasian History. *The Western Political Quarterly*, Vol. 9, Nr. 3, s. 553–569.

Nálevka, Vladimír (2003). *Studená válka* (Praha: Triton).

Nijman, Jan (1994). *Cohen, Saul Bernard*. In: O'Loughlin, John V. *Dictionary of geopolitics* (London: Greenwood Press), s. 46–47.

NSC 162/2 (1953). *Basic National Security Policy* (<http://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>, 20. 3. 2016).

NSC 48/2 (1949). The Position of the United States with Respect to Asia. In: Merrill, Dennis – Paterson, Thomas (2009). *Major Problems in American Foreign Relations, Volume II: Since 1914* (Boston: Cengage Learning), s. 240-243.

O'Loughlin, John (2002). *Ordering the „Crush Zone“: Geopolitical Games in Post-Cold War Eastern Europe*. In: Kliot, Nurit – Newman, David (eds.). *Geopolitics at the End of the Twentieth Century* (London: Frank Cass), s. 34-56.

Ó Tuathail, Gearóid (1996). *Critical Geopolitics* (Routledge).

Parker, Geoffrey (1998). *Geopolitics. Past, Present and Future* (London and Washington: Pinter).

Ramutsindela, Maano (2009). Gaddafi, Continentalism and Sovereignty in Africa. *South African Geographical Journal*, Vol. 91, Nr. 1, s. 1–3.

Rapp-Hopper, Mira (2016). China's Short-Term Victory In the South China Sea. *Foreign Affairs*, 21. 3. 2016. (dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2016-03-21/chinas-short-term-victory-south-china-sea>, 8. 4. 2016).

Ratzel, Friedrich (2011). *The Laws of the Spatial Growth of States*. In: Kasperson, Roger E. – Minghi, Julian V. *The Structure of Political Geography* (New Brunswick: Transaction Publishers), s. 17–29.

Romancov, Michael (2002). Regionální politika EU – decentralizace shora. *Politologický časopis*, Vol. 9, Nr. 3, s. 355–374.

Schmidt, Elizabeth (2013). *Foreign intervention in Africa: from the Cold War to the War on Terror* (New York: Cambridge University Press).

Spykman, Nicholas (1938). Geography and Foreign Policy, I. *The American Political Science Review*, Vol. 32, Nr. 1, s. 28–50.

Spykman, Nicholas (2011). *Heartland and Rimland*. In: Kasperson, Roger E. – Minghi, Julian V. *The Structure of Political Geography* (New Brunswick: Transaction Publishers), s. 170–177.

The White House (2009). *U.S. Missile Defense Policy A Phased, Adaptive Approach for Missile Defense in Europe* (dostupné na: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/fact-sheet-us-missile-defense-policy-a-phased-adaptive-approach-missile-defense-eur>, 24. 3. 2016).

Tichý, Lukáš (2009). *Dvě kola rusko-ukrajinské plynové krize 2009* (dostupné na: <https://www.euroskop.cz/46/11211/clanek/dve-kola-rusko-ukrajinske-plynovе-krize-2009/>, 26. 3. 2016).

Tuček, Filip (2016). *Turecko* (dostupné na: <https://www.euroskop.cz/9132/sekce/turecko/?ulozit=1>, 23. 3. 2016).

Veselý, Zdeněk (2008). *Mezinárodní vztahy v datech* (Praha: Professional Publishing).

Waisová, Šárka (2009). *Integrační procesy v Africe*. In: Waisová, Šárka a kol. *Regionální integrační procesy* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Waterman, Stanley (2002). Scholar, manager, mentor, mensch: Saul B. Cohen. *Political Geography*, Vol. 21, Nr. 6, s. 557–572.

Resumé

This thesis presents concept of shatterbelts and its development in Saul B. Cohen's theory. Cohen's theory is based on classical geopolitical works of Halford Mackinder and Nicholas Spykman. Cohen criticizes concepts of Heartland and Rimland and defines his own divisions of world. The world is divided into geostrategic realms and more cohesive geopolitical regions, which are subdivisions of geostrategic realms. Present geopolitical reality is divided into three geostrategic realms. Cohen sees the geopolitical reality as a dynamically evolving view of world.

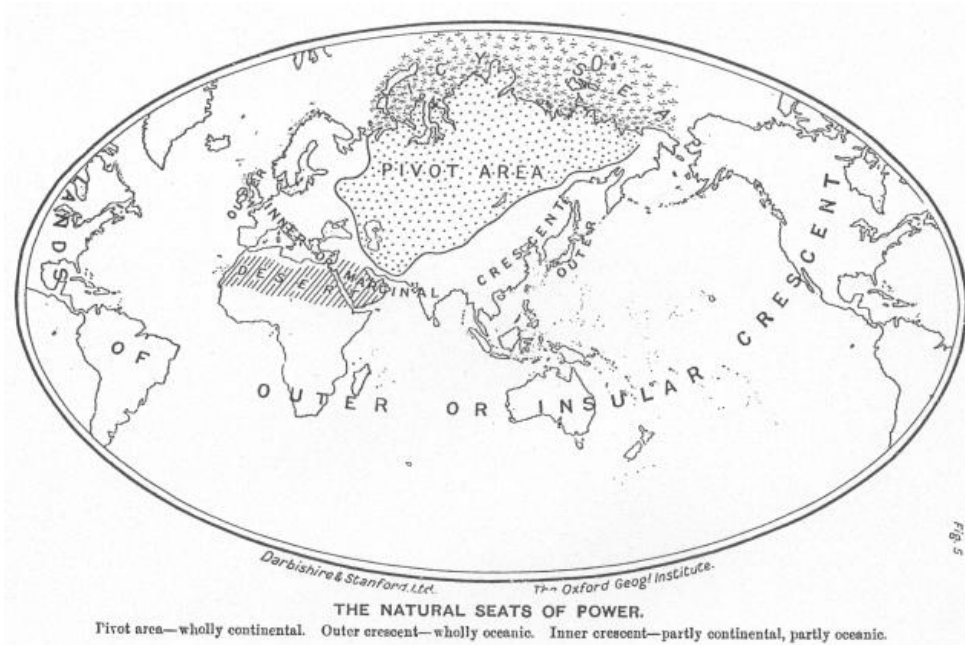
The main subject of this thesis are shatterbelts, which are areas outside of geostrategic and geopolitics regions. Shatterbelt refers to an area that is plagued by local conflicts within the region and by the involvement of major powers from outside the region. Shatterbelts are strategic areas without political, cultural or economical integrity.

One of the shatterbelts is Middle East. This area is shatterbelt since the end of the Second World War. Sub-Saharan Africa became shatterbelt after decolonization and at the end of Cold War became part of geostrategic maritime realm. At the turn of the century this area reemerged as a shatterbelt. Southeast Asia was a shatterbelt since the decolonization until the end of the Vietnam War. The last areas determined as a shatterbelt are Middle and East Europe. This area was a shatterbelt between the World Wars and then became part of continental geostrategic realm. The Middle Europe has been part of the maritime geostrategic realm since the end of the Cold War and the East Europe has been part of the Eurasian Convergence Zone since the turn of the century. The Eurasian Convergence Zone has the potential to become a gateway region or a shatterbelt.

The main goal of this thesis is to find out the progress of shatterbelts in Cohen's theory. Other questions of this work are connected to definitional character of shatterbelts, whether Cohen is consistent with definitions of shatterbelts and whether he was influenced by foreign policy of United States of America.

Přílohy

Příloha č. 1: Teorie Halforda Mackindera z roku 1904

(Mackinder 1904: 435)

Příloha č. 2: Teorie Halforda Mackindera z roku 1919

(Mackinder 1942: 59)

Příloha č. 3: Teorie Halforda Mackindera z roku 1943

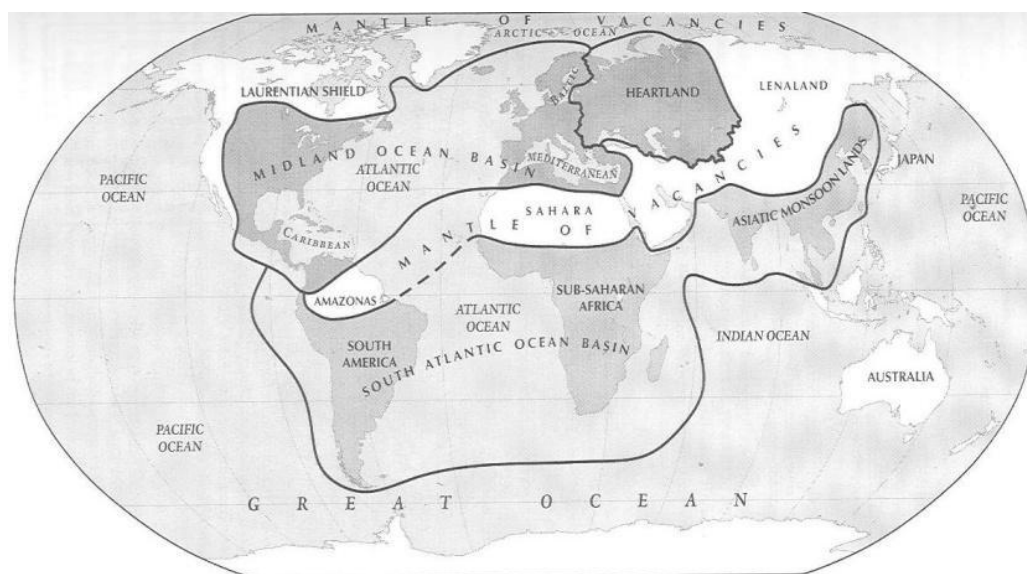
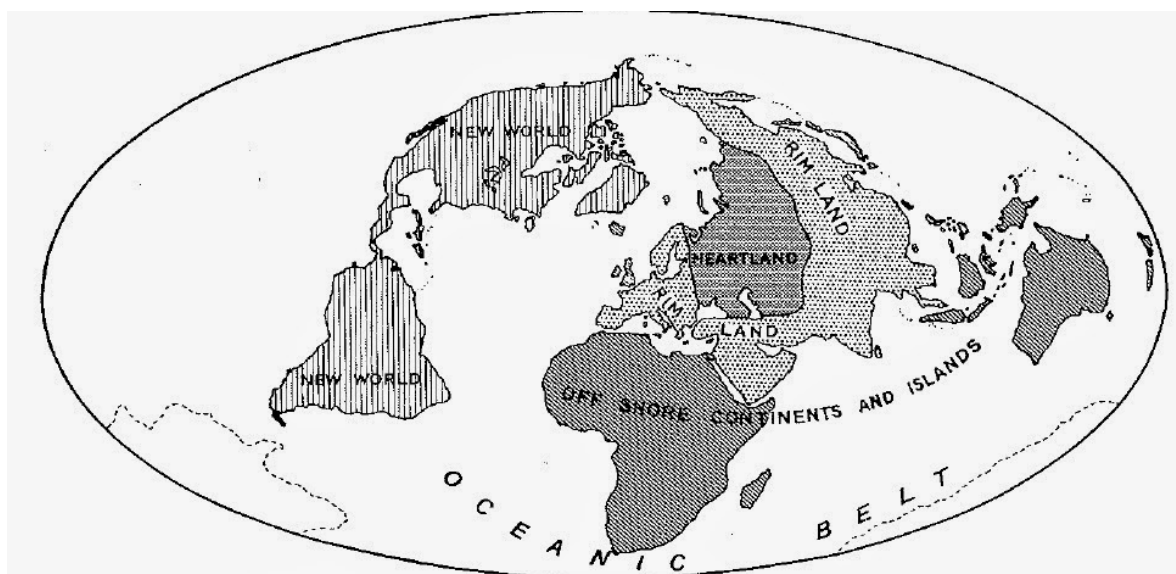

Figure 2.3. Mackinder's World: 1943

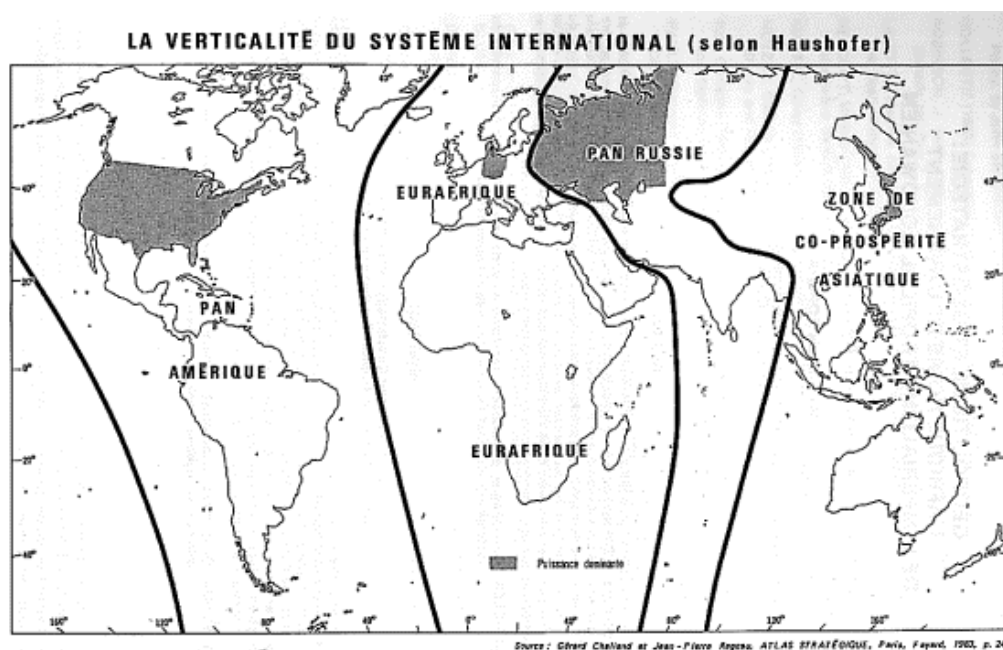
(Cohen 2008: 17)

Příloha č. 4: Teorie Nicholase Spykmana

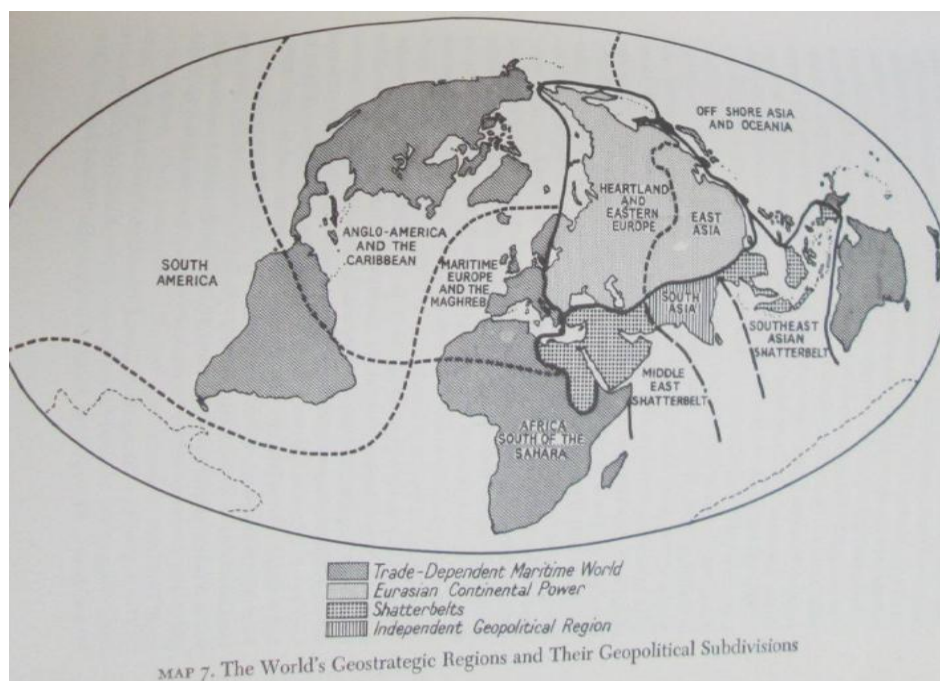
(Cohen 1964: 47)

Příloha č. 5: Pan-regiony Karla Haushofer

(Institut de Stratégie et des Conflits 2005)

Příloha č. 6: Geostrategické a geopolitické regiony Saula B. Cohena z roku 1963

(Cohen 1964: 63)

Příloha č. 7: Světové regiony podle Saula B. Cohena na počátku devadesátých let

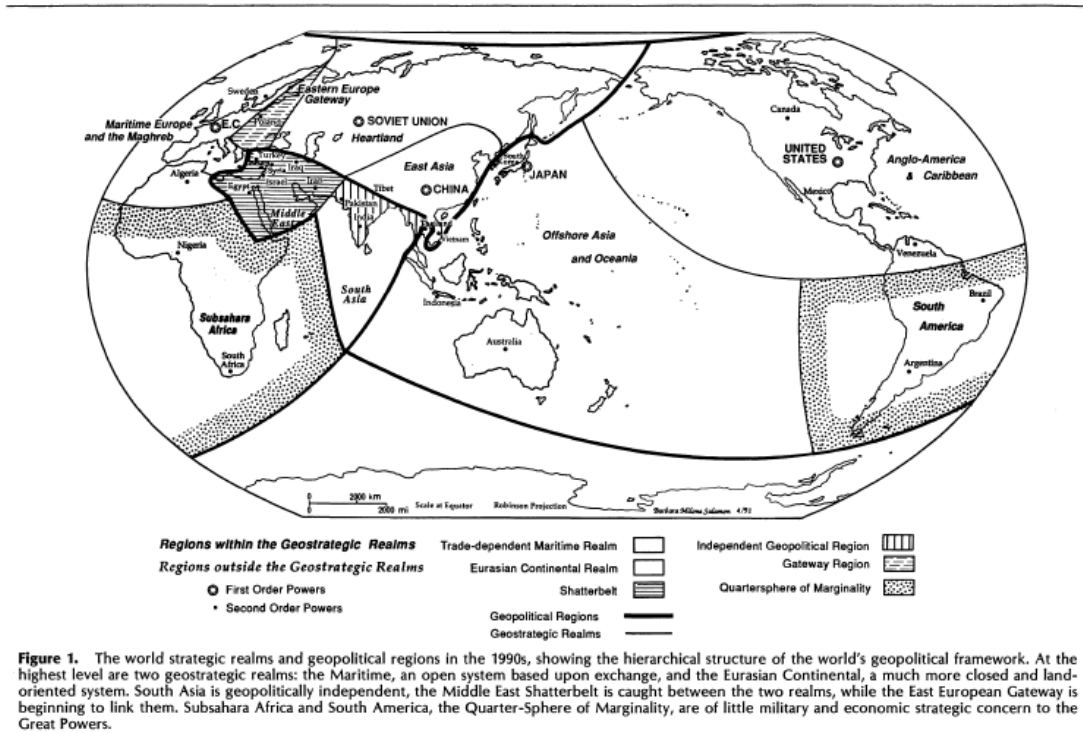

Figure 1. The world strategic realms and geopolitical regions in the 1990s, showing the hierarchical structure of the world's geopolitical framework. At the highest level are two geostrategic realms: the Maritime, an open system based upon exchange, and the Eurasian Continental, a much more closed and land-oriented system. South Asia is geopolitically independent, the Middle East Shatterbelt is caught between the two realms, while the East European Gateway is beginning to link them. Sub-Sahara Africa and South America, the Quarter-Sphere of Marginality, are of little military and economic strategic concern to the Great Powers.

(Cohen 1991: 553)

příloha č. 8: Světové regiony podle Saula B. Cohena na počátku dvacátého prvního století

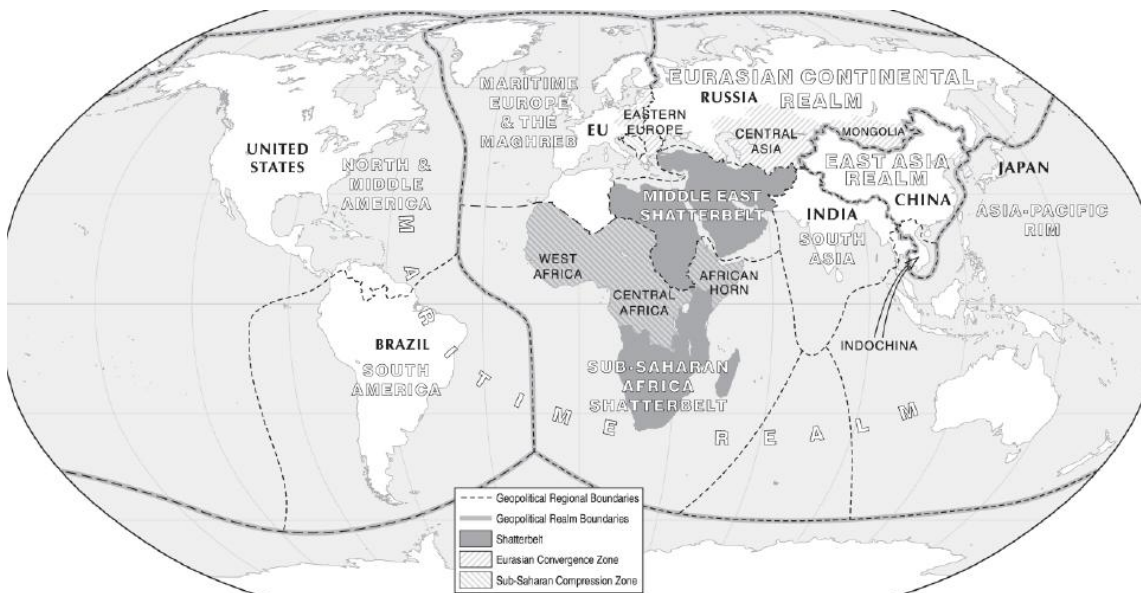

Figure 3.1. The Geopolitical World: Beginning of the Twenty-First Century

(Cohen 2015: 45)

Příloha č. 9: Euroasijská konvergentní zóna

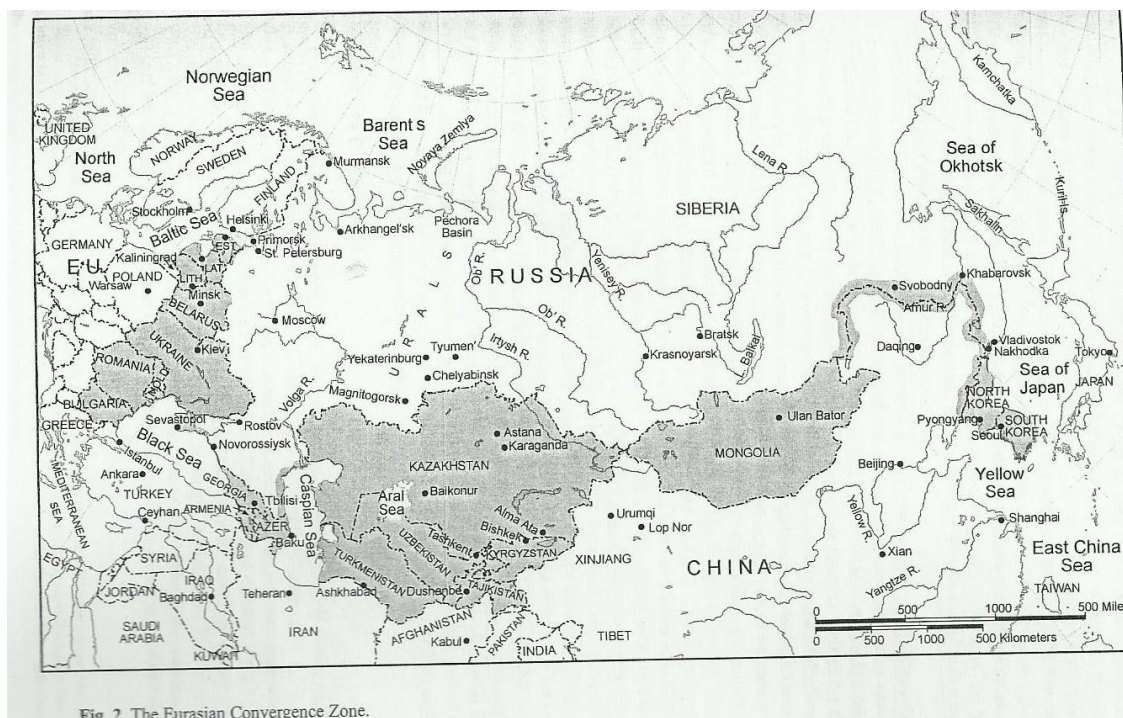
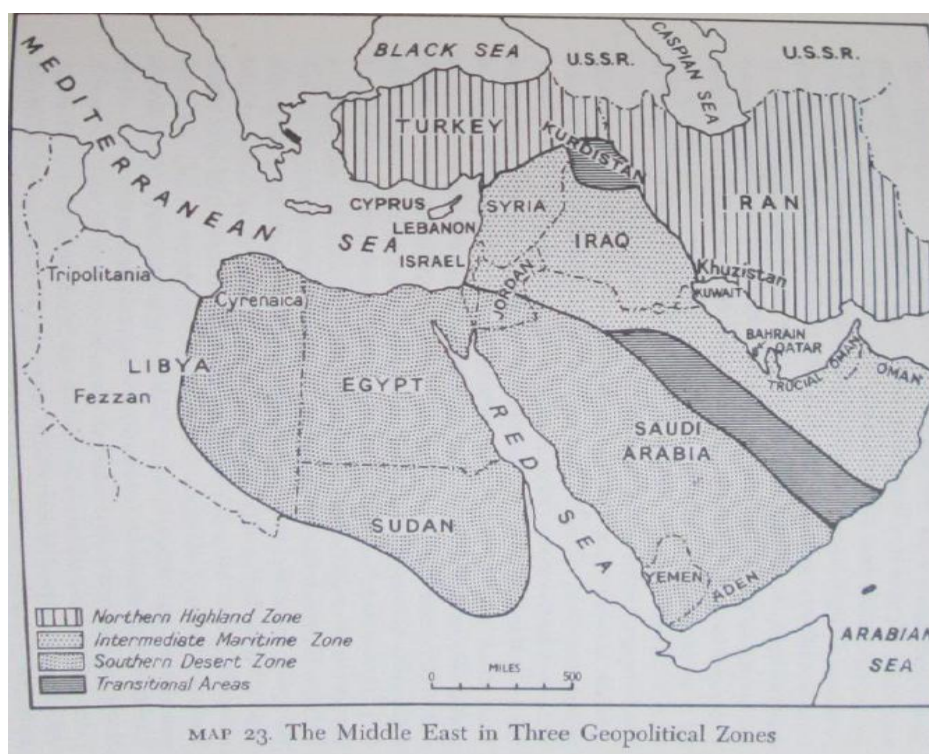

Fig. 2. The Eurasian Convergence Zone.

(Cohen 2005: 5)

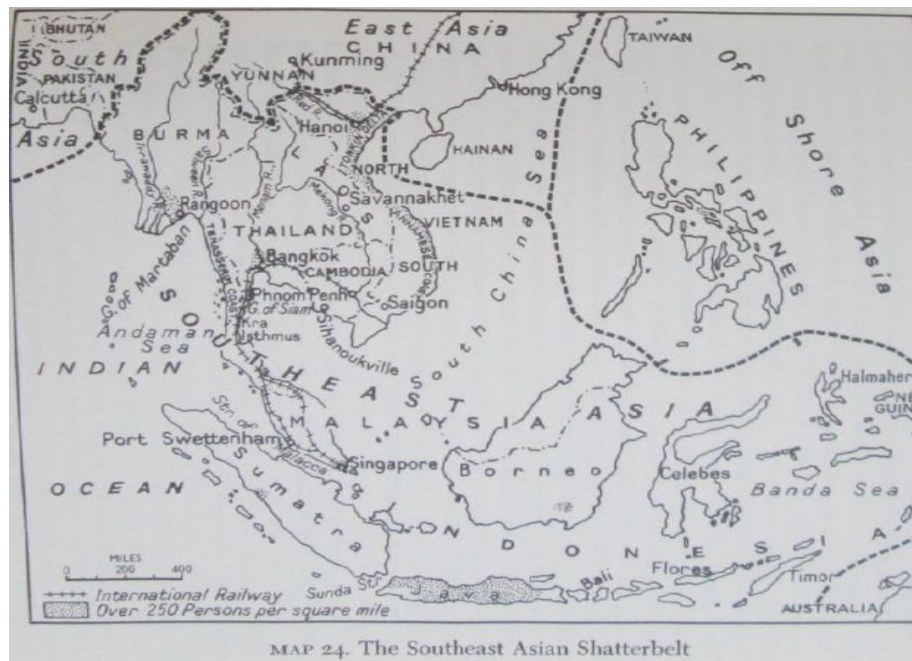
Příloha č. 10: Dělení Blízkého východu na tři geopolitické zóny

MAP 23. The Middle East in Three Geopolitical Zones

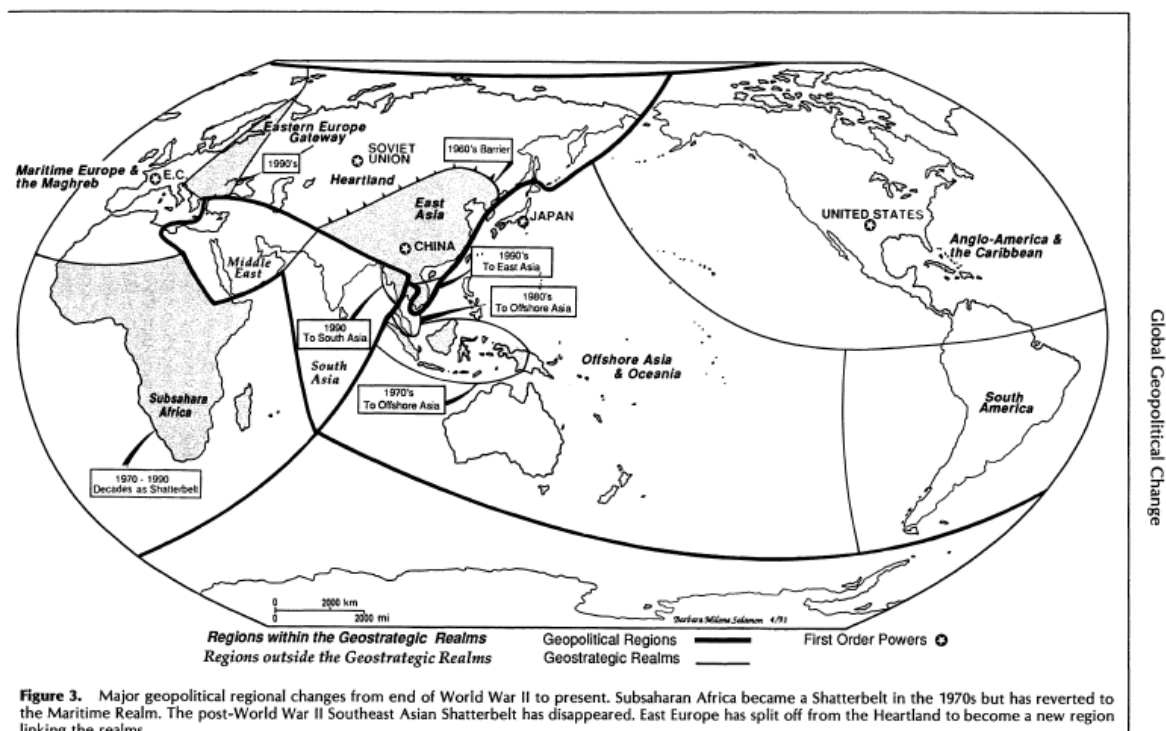
(Cohen 1964: 243)

Příloha č. 11: Pásmo ořesu v jihovýchodní Asii

(Cohen 1964: 255)

Příloha č. 12: Proměny regionů podle Saula B. Cohena od druhé světové války do počátku devadesátých let dvacátého století

(Cohen 1991: 569)

Příloha č. 13: Kompresní zóny uvnitř subsaharského pásma otřesu

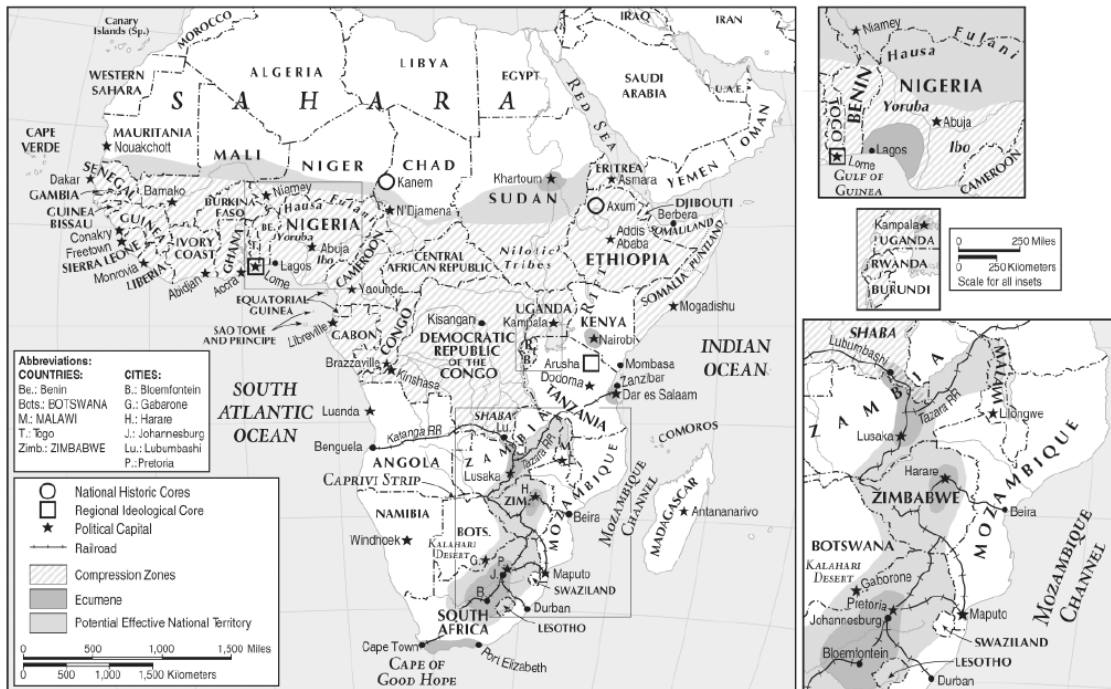

Figure 13.1. Sub-Saharan African Shatterbelt: Major Geopolitical Features

(Cohen 2015: 427)